

Juridiska institutionen
Examensarbete vårterminen 2016, 30 hp

Den otjänstvillige tjänstemannen

Alternativa grunder i talan om enskilt anspråk och åklagarens ansvar att
åberopa dem

David Kaye

Handledare: Christer Ranch
Examinator:

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

FÖRKORTNINGAR

BrB	Brottsbalken
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
JR	Justitieråd
NFC	Nationellt Forensiskt Centrum
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
PLB	Processlagberedningen (vid utformandet av nya RB på 1940-talet)
RB	Rättegångsbalken
RiR	Riksrevisionen
SkL	Skadeståndslagen
TR	Tingsrätt
UC	Utvecklingscentrum (för Åklagarmyndigheten)
ÅM	Åklagarmyndigheten

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förkortningar.....	2
INTRODUKTION	
1.1 Mål nr: B 13891-15.....	4
1.2 Åklagaren, civilrättsliga anspråk i brottmål och varför en utredning behövs.....	4
2 Syfte och huvudsakliga frågeställningar.....	7
3 Disposition, granskningsmetod och avgränsningar.....	8
DEL I	
4.1 Kumulation av enskilt anspråk med brottmål.....	12
4.1.1 Fördelarna för målsäganden med gemensam handläggning.....	13
4.1.2 Domstolen och gemensam handläggning enligt 22 kap. RB.....	15
4.1.3 Tillämpningen av 29 kap. 6 § tredje meningen RB.....	19
4.2 Åklagaren och 22 kap. 2 § RB.....	23
4.2.1 Tjänstepliktens utsträckning enligt 22 kap. 2 § RB.....	23
4.2.2 Åklagarens ansvar att åberopa alternativa grunder.....	26
4.3 Sammanfattning av Del I.....	33
DEL II	
5.1 Genomgång av brottmålsdomar.....	35
5.2 Reflektion kring resultaten i förhållande till vad som framkom i Del I.....	35
5.3 Vidare forskning.....	39
Käll- och litteraturförteckning.....	42
Bilaga 1 – Enskilda anspråk, mallar i CÅBRA.....	45

INTRODUKTION

1. 1 Mål nr: B 13891-15

Sommaren 2015 blir två kvinnor vid separata tillfällen bestulna på sina plånböcker av vad som förefaller vara samma trio ombord på spårvagn och buss i centrala Göteborg. I samband med stölderna fångas gärningspersonerna på bild av färdmedlens övervakningskameror. I den efterföljande rättsprocessen i Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 13891-15, yrkar åklagaren på ansvar för grov stöld och åberopar stillbilder från övervakningsfilmerna som bevis för att den tilltalade är en av männen i trion. NFC har därvid i en analys av bildsekvenserna konstaterat att den tilltalade sannolikt är personen som syns på bilderna. I rättegången utför åklagaren även målsägandenas talan om enskilt anspråk – brottsoffren vill givetvis bli ersatta för de skador tillgreppen inneburit och yrkar på skadestånd och kränkingsersättning. Den tilltalade blir dock friad, och i domskälen skriver rätten att bildmaterialet ”inte ensamt är tillräckligt för att det ska anses ställt utom rimligt tvivel” att han är personen på bilderna. Med hänvisning till att åtalet ogillats lämnas sedan också yrkandena om skadestånd och kränkingsersättning utan bifall. Denna uppsats behandlar hur domstolen, genom åklagarens försorg, hade kunnat tvingas till en mer frikopplad prövning av anspråken, vilket potentiellt sett också kunnat leda till att målsägandena tilldömts ersättning. Om åklagaren, för de enskilda anspråken, hade åberopat grunder som skiljde sig från gärningsbeskrivningen kunde dessa nämligen prövats med de för tvistemål gällande beviskraven, vilka är avsevärt lägre än brottmålen. Sådana grunder kallas i litteraturen för alternativa och frågan är om åklagaren, när hen utför talan om enskilt anspråk, ska ta hänsyn till målsägandens intresse av att dessa vid behov åberopas.¹

1.2 Åklagaren, civilrättsliga anspråk i brottmål och varför en utredning behövs

Brott ger inte sällan upphov till privaträttsliga anspråk, främst i form av skadestånd för den skada som brottet förorsakat. Ekonomisk kompensation anses vara en viktig del av den brottsutsattas upprättelse.² För att underlätta för målsäganden att komma till sin rätt

---

¹ Alternativa grunder är alltså inte en processrättslig term, men förekommer ofta i bland annat ÅMs dokument och i doktrinen, se t.ex. Åklagarmyndigheten, RättsPM 2013:1, *Om åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan*, Utvecklingscentrum Stockholm, 2013, 18 och Peter Fitger m.fl., *Rättegångsbalken – En kommentar*, (1 oktober 2015, Zeteo), kommentaren till 22 kap. 2 § RB. Begreppet förklaras vidare under avsnitt 4.

² Riksrevisionen 2011:18, *Brottsutsatt – Myndigheternas hantering av ekonomisk kompensation på grund av brott*, Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2011, 9, 63.

vad gäller detta privaträttsliga, enskilda anspråk,³ har lagstiftaren i 22 kap. RB möjliggjort kumulation av anspråket med brottmålsprocessen. Målsättningen att förenkla processen för målsäganden är genomgående i motiven till, såväl som doktrinen kring, kapitlet. Denna målsättning återspeglas även i det arbetssätt berörda myndigheter förväntas ha. För ÅMs del inbegriper ett sådant arbetssätt att anlägga ett tydligt brottsofferperspektiv för att brottsutsatta ska uppleva att de kan få både stöd och hjälp.⁴ Till åklagarens uppgifter hör dessutom att utföra målsägandens talan om enskilt anspråk enligt de förutsättningar som ges i 22 kap. 2 § RB, vilket också motiveras av ovanstående målsättning.

I rapporten ”Hur fullgör åklagaren sin skyldighet att föra skadeståndstalan?” från 2008 slår UC Umeå fast att åklagaren i hög grad uppfyller denna skyldighet,⁵ vilket i sig inte är en särskilt uppseendeväckande slutsats. Desto mer intressant är att kartläggningen berör, om än i begränsad utsträckning, förekomsten av alternativa grunder i förhållande till gärningsbeskrivningen i åklagarledda mål. Dessa grunder prövas, som ovan nämnts, även vid gemensam handläggning med de beviskrav som gäller i tvistemål. Detta att jämföra med grunder för det enskilda anspråket som åklagaren också angivit för brottet, vilka i domstolen prövas med de högre beviskrav som gäller i brottmål. Det är alltså möjligt för den tilltalade att i ett brottmål med vilket ett enskilt anspråk kumulerats frikännas i ansvarsdelen och samtidigt, på grund av skillnader i beviskrav, åläggas ansvar att utge skadestånd för den gärning hen frikänts ifrån. I rapporten framkom att alternativa grunder framfördes i enbart runt 1 % av de granskade fallen, vilket inbegrep även fall då annan än åklagaren förde talan.⁶ Då det för målsäganden ofta är av stor vikt att alla grunder tas med i rättegången, och mot bakgrund av det låga antal fall där så gjordes år

---

³ Ett enskilt anspråk rör ofta skadestånd, men kan även avse t.ex. talan om bättre rätt eller återställande av egendom, RättsPM 2013:1, 5.

⁴ RiR 2011:18, 10.

⁵ Åklagarmyndigheten, *Hur fullgör åklagaren sin skyldighet att föra skadeståndstalan*, Utvecklingscentrum Umeå, 2008, 1, 4. Enligt åklagarmyndighetens hemsida är UCs uppgift att ”bedriva metod- och rättsutveckling inom olika brottsområden och svara för den samlade kunskapen inom sina ansvarsområden. Rättslig uppföljning och tillsyn bedrivs också här”, Åklagarmyndigheten, ”Utvecklingscentrum” Tillgänglig: <https://www.aklagare.se/kontakt/utvecklingscentrum/>, (hämtad 2016-05-05).

⁶ UC Umeå, 2008, 3.

2008, föreslog UC Umeå en särskild utredning avseende just alternativa grunder.⁷ Någon sådan utredning kom aldrig att genomföras.⁸

Varför alternativa grunder är både betydelsefulla och svårutredda har främst att göra med gränsdragningen kring åklagarens skyldighet att utföra målsägandens talan om enskilt anspråk. Å ena sidan, såsom nedan kommer att visas, står det tämligen klart att åklagarens plikt enligt 22 kap. 2 § RB motsvarar de grunder som står med i gärningsbeskrivningen. Å andra sidan finns en tydlig ambition hos lagstiftaren och ansvariga myndigheter att hjälpa målsäganden att tillvarata sin rätt. Frågan blir då om ett åklagarutfört enskilt anspråk i teori och/eller praktik blir en avvägning mellan ett väl framställt anspråk och den fördel gemensam handläggning enligt doktrin och förarbeten leder till för målsäganden och domstolsväsendet. Har åklagaren ett ansvar⁹ att utföra talan om enskilt anspråk så fullständigt som möjligt, eller förväntas målsäganden helt enkelt acceptera en mindre fullständig processföring som tack för den hjälp åklagarstödet enligt 22 kap. 2 § RB också innebär?

Hur åklagare har att agera gällande alternativa grunder behandlades i en av ÅM publicerad vägledning år 2013.¹⁰ Dokumentet kom till delvis på förfrågan av RiR som i en rapport om rättsväsendets förmåga att bistå brottsutsatta slog fast att ÅM hade flera brister; domare kände ofta att åklagarledda enskilda anspråk var dåligt utredda och en femtedel av de tillfrågade åklagarna uttryckte själva att de ansåg sig sakna tillräckliga kunskaper om skadeståndsrätt.¹¹ Vägledningen hade således till syfte att bättra förutsättningarna för en kvalitativ och effektiv handläggning av skadeståndsanspråk till följd av brott.¹² RiR rekommenderade dessutom att ÅM skulle utreda om enhetligheten i åklagarnas hantering av brottsskadestånd hade ökat, efter det att riktlinjer för hanteringen utgivits.¹³ Någon sådan uppföljning har ännu inte skett.¹⁴

Min uppsats fyller därmed flera funktioner. Den ämnar gå på djupet med åklagarens ansvar avseende just alternativa grunder i utförandet av enskilda anspråk. Detta motiveras av att frågan är så pass viktig för målsäganden, men endast behandlades i

---

⁷ Ibid., 9.

⁸ Åklagare Susanne Öhbom vid UC Stockholm, telefonintervju, 2016-03-10.

⁹ Ordet ”ansvar” används för att differentiera från den ”plikt” som följer av 22 kap. 2 § RB.

¹⁰ RättsPM 2013:1.

¹¹ RiR 2011:18, 11, 27, 37ff, 59ff, 67.

¹² RättsPM 2013:1, 5.

¹³ RiR 2011:18, 67.

¹⁴ Öhbom, 2016-03-10.

förbigående i en bilaga till UC Umeås rapport 2008 och bara översiktligt, med ett fåtal hänvisningar till rättskällorna, i UC Stockholms vägledning från 2013. Vidare är det en uppföljning, om än begränsad, i linje med vad RiR efterfrågade, och dessutom en lägesrapport kring hur ofta alternativa grunder åberopas i kumulerade enskilda anspråk snart tio år efter att frågan uppmärksammades av UC Umeå.

2. Syfte och huvudsakliga frågor

I uppsatsen avser jag alltså utreda huruvida ansvar att åberopa alternativa grunder kan anses föreligga för fall där åklagaren enligt RB 22 kap. 2 § utför målsägandens talan om enskilt anspråk. Ambitionen kan även uttryckas som att jag vill undersöka hur heltäckande åklagarens utförande av talan är, eller om man så vill, hur väl åklagaren utför talan, med hänsyn till de risker för rättsförlust målsäganden löper om alternativa grunder inte åberopas. De frågor jag framförallt ämnar besvara är:

I vilken utsträckning har åklagaren att ta hänsyn till alternativa grunder, i synnerhet grunder som riskerar att prekluderas genom dom i målet, för ett enskilt anspråk hen utför talan för? (Del I).

Och i vilken utsträckning åberopar då åklagaren i praktiken alternativa grunder i förhållande till vad som i relevanta rättskällor förväntas? (Del II).

Jag hävdar att det kan dras vissa generella slutsatser om huruvida åklagaren utför talan om enskilt anspråk på ett tillfredsställande sätt genom att besvara frågor som är specifikt inriktade på alternativa grunder. Det finns givetvis fler sätt att bedöma åklagarens insatser på. Det faktum att åklagaren kan ”processa bort” grunder för målsäganden, oavsett om dessa grunder träffas av skyldigheten enligt 22 kap. 2 § RB eller ej, är dock av tillräckligt stor betydelse att slutsatser om hur fullgott talan i övrigt utförs inte är särskilt långsökta.

Vidare anser jag att det finns ett allmänintresse i att utforska en civilrättslig talan som helt utförs av en myndighet, jämfört med om t.ex. ett målsägandebiträde utför talan, eftersom myndigheter, som ett slags rättssamhällets fanbärare, förväntas agera i överensstämmelse med lag och rätt. Om åklagaren visar sig ha ett ansvar som hen i praktiken inte fullgör är det angeläget att korrigera tillkortakommandet för att upprätthålla tilltro till myndigheter i allmänhet och rättsväsendet i synnerhet.

3. Disposition, granskningsmetod och avgränsningar¹⁵

Uppsatsen är nedan uppdelad i två delar. Del I är en kvalitativ utredning om hur åklagaren ska förhålla sig till alternativa grunder i mål där hen utför talan om enskilt anspråk. Del II är en kvantitativ studie av hur ofta åklagare i själva verket utför målsägandens talan om enskilt anspråk i brottmål och hur ofta åklagaren därtill åberopar alternativa grunder. Jag diskuterar och drar slutsatser löpande genom hela texten, varför uppsatsen inte avslutas med ett slutsatsavsnitt – särskilt i Del II står övergripande slutsatser att finna, såväl som att slutsatser som framkommit tidigare i texten i viss utsträckning upprepas.

Det finns givetvis en uppsjö av metodologiska tillvägagångssätt för ett utredningsarbete. I förevarande fall skulle det kunna vara intervjuer med målsäganden och/eller åklagare, intervjuer med domare om deras uppfattning av hur åklagare hanterar sin roll, en historisk exposé av hur målsäganden givits stöd i rättsprocesser etc. Jag har valt att inrikta mig på utförandet av talan i domstol av två skäl. Först och främst är domstolen den plats där frågan om enskilt anspråk faktiskt avgörs och därmed också den plats där det allra tydligast framgår hur åklagaren i slutänden utformar talan. Det som föregår rättegången är visserligen betydelsefullt, men behöver inte utredas för att fastslå exakt hur åklagaren tagit upp det enskilda anspråket i stämningsansökan och hur talan eventuellt utvecklas under domstolsförhandlingen. Domstolsprotokollen är dessutom en källa som ”svart på vitt” ger besked om hur talan utförs och som därför lämpar sig väl för en mängdstudie.

Mängdstudien föregås dock i Del I av en djupdykning i både åklagarens tjänsteplikt såvitt angår utförandet av talan om enskilt anspråk och vad som i fråga om enskilt anspråk i övrigt förväntas av åklagaren, och en genomgång av vad domstolen har att ta hänsyn till i bedömningen av de olika delarna av mål kumulerade enligt 22 kap. RB. Ramen för ett väl utfört enskilt anspråk sätts rimligtvis av gränserna för domstolens bedömning. Vad åklagaren för målsägandens del har att ta hänsyn till vid utförandet av talan kan nämligen förstås bara i förhållande till dessa gränser. Om domstolen t.ex. vore bunden i anspråksfrågan av utgången i ansvarsfrågan hade åklagaren

---

¹⁵ Det kan anmärkas att många processrättsliga begrepp (såsom rättskraft, preklusion och åtalsjustering) figurerar i uppsatsen. Dessa diskuteras och förklaras i den utsträckning jag har funnit det motiverat med hänsyn till uppsatsens syfte. För en utförligare diskussion om begreppen, och den initierade läsaren behöver väl knappast upplysas om detta, hänvisar jag till Ekelöfs rättegångsserie och Fitgers RB-kommentarer.

inte kunnat hjälpa målsäganden med mycket mer än att presentera anspråket – hen hade inte varit betjänt av något merarbete. Motsatsvis skulle åklagaren, för att utföra talan väl, vara tvungen att åberopa grunder för anspråket som är civilrättsligt genomtänkta, om domstolen inte alls behövde ta hänsyn till utfallet i brottmålsdelen. Målsäganden skulle då verkligen vinna på att bli företrädd av en civilrättsligt kunnig åklagare. Och om domstolens möjlighet att bifalla talan om enskilt anspråk begränsas av vad som åberopas till grund härför så är det naturligtvis till men för målsäganden om den som utför talan inte åberopar alla grunder, särskilt om grunder som inte åberopas prekluderas genom dom i målet. En bedömning av hur åklagaren utför talan är alltså avhängig den processuella reglering som omgärdar enskilda anspråk i brottmål. Följaktligen är en utförlig belysning av regler och principer som styr domstolen vid gemensam handläggning nödvändig för att kritiskt granska åklagarens agerande i en sådan process. Åklagarens ansvar i fråga om alternativa grunder står sedan i centrum för denna kritiska granskning. Denna del präglas av kvalitativ textanalys som enklast beskrivs som traditionell tolkning av rättskällor för att söka fastställa gällande rätt. Trots att rapporter och vägledningar från myndigheter generellt sett inte förknippas med att vara rättskällor ingår de i viss utsträckning i det stoff jag analyserar, då de är utgivna av eller berör den myndighet vars tjänstemän är föremål för granskning, ÅM. Dokumenten belyser bland annat hur myndigheten själv tolkar åklagarens ansvar gentemot målsäganden. De lagrum som står i fokus är, som ovan antytts, RB 22 kap. 2 § men även RB 29 kap. 6 § tredje meningen såvitt angår ramen för domstolens befogenhet i kumulerade mål. Undersökningen berör bara åklagarens utförande av talan i TR, varför uppsatsen i övrigt riktas in på åklagarens ansvar enbart i denna del. Vidare står det på somliga ställen i doktrinen att åklagaren ”utför talan”, på andra att hen ”för talan”. Jag har valt att i uppsatsen använda mig av det förra, då jag anser att det tydliggör att åklagaren agerar för någon annans räkning.

För att den efterföljande kvantitativa undersökningen och diskussionen av resultatet ska få substans krävs den kvalitativa undersökningen i Del I. Det är endast mot bakgrund av domstolens möjligheter skilja avgörandena i tvistemåls- och brottmålsdelen åt i kumulerade mål, och att åklagarens ansvar gentemot målsäganden ringats in, som avgöranden kan fällas om huruvida åklagaren fullföljer sitt ansvar på ett tillfredsställande sätt. Att fastslå hur ofta åklagaren åberopar alternativa grunder är på intet sätt en uttömmande undersökning av hur väl åklagaren biträder målsäganden. En målsägande kan givetvis känna att åklagaren är tillmötesgående och åklagaren kan mycket väl utföra

talans för de grunder som angivits på ett tillfredsställande sätt. Däremot anser jag att benägenheten att åberopa alternativa grunder, särskilt om ansvar att göra så kan anses föreligga, är indikativt för åklagarens tillvaratagande av målsägandens rätt – målsäganden själv är med största sannolikhet omedveten om domens rättskraft och domstolens begränsningar beroende på talans utformning, och kan därför inte förväntas uppmana åklagaren att nedteckna fler grunder i stämningsansökan. Vidare slår jag enbart fast i vilken utsträckning en viss företeelse återfinns i domstolsdokumentationen och diskuterar konsekvenserna av detta. Jag gör inte anspråk på att utreda orsakerna.

Genom kritisk analys av omfattande källmaterial framträder mönster som svårigen kan urskiljas vid värdering av ett material som är mindre omfattande. Jag använder mig därför i Del II av en kvantitativ värdering av ett tämligen omfångsrikt material bestående av 642 domar från lika många brottmålsrättegångar. Ytterligare en fördel med ett kvantitativt angreppssätt är att källorna inte färgas av aktörernas åsikter (även om slutsatserna ofrånkomligen färgas av mina).¹⁶ Således skänker en kvantitativ undersökning större trovärdighet åt generella uttalanden. Tillförlitligheten avgörs av förhållandet mellan studiens omfattning och antalet avvikande fall. I många statistiska undersökningar prövas osäkerhetsgraden associerad med resultaten mot ett 95 % konfidensintervall, vilket jag därför använder som referensvärde även för min undersökning.¹⁷ I Del II presenteras resultaten av denna prövning tillsammans med en reflektion kring vad som framkommit. Jag går alltså igenom samtliga brottmålsdomar som avgjordes vid Göteborgs tingsrätt under januari och februari 2016. Omfånget utgör en bred bas för statistisk värdering och genom att undersöka alla mål under angiven period begränsar jag min selektivitet till enbart val av åklagarkammare, vilket inte bör vara avgörande för resultaten, med tanke på att alla kamrar instrueras centralt av ÅM. Genomgången vägleds av tre frågor; förs i

---

¹⁶ Dock är det givetvis så att även t.ex. en större mängd genomförda intervjuer ger möjlighet till att dra kvantitativa slutsatser. Objektivitet (vilket får ses som ett mål snarare än ett faktum) kan alltså i undersökningsstadiet hävdas med större tillförsikt i kvantitativa än kvalitativa studier.

¹⁷ Formeln för detta är $x + \sqrt{(x(1-x)/n) * z(.95)}$. I ekvationen är x medelvärdet av antalet alternativa grunder i förhållande till antalet enskilda anspråk för vilka åklagaren utfört talan, n antalet mätningar (dvs. det totala antalet åklagarutförda enskilda anspråk) och z är inversen av normalfördelningens kumulativa fördelningsfunktion. Det procenttal som blir resultatet av ekvationen kan förenklat förklaras som ett mått på hur stor sannolikheten är för att en annan studie liknande min skulle komma till en annan slutsats. Se John A. Rice, *Mathematical statistics and data analysis*, (3rd ed.), Thomson – Brooks/Cole, 2010. I denna del tackar jag MSc Erik Bergh för ovärderlig hjälp.

målet talan om enskilt anspråk? Vem utför i så fall denna talan? Anges alternativa grunder för det enskilda anspråket?

DEL I

4.1 Kumulation av enskilt anspråk med brottmål

Regler om kumulation av enskilt anspråk med åtal finns i 22 kap. RB, såväl som regler om avskiljande av sådan talan. Lagrummen i detta kapitel är *lex specialis* i förhållande till övriga regler om förening av mål och domstolsbehörighet i RB,¹⁸ vilket motiveras av det speciella förhållande som råder mellan en talan om enskilt anspråk och ett åtal gällande det brott som det enskilda anspråket grundas på.

Många gånger motsvarar målsägandens grunder, dvs. de rättsfakta som åberopas till stöd för talan,¹⁹ åklagarens gärningspåstående, även om det kan finnas anledning att åberopa ytterligare grunder (till vilket jag återkommer nedan).²⁰ I och med att åklagaren har en omfattande utredningsplikt för sina påståenden kan målsäganden dra nytta av det arbete åklagaren är tvungen att lägga ned i åtalet – dessa praktiska skäl anförde också PLB som skäl till att gemensam handläggning skulle ske.²¹

För det fall den gemensamma handläggningen medför väsentliga olägenheter kan domstolen avskilja det enskilda anspråket, 22 kap. 5 § RB. Redan i arbetet med nya RB framhölls att avskiljande enbart skulle ske om den gemensamma handläggningen skulle innebära dröjsmål i ansvarsfrågan eller om det enskilda anspråket krävde vidlyftig utredning.²² Genom Prop. 1987/88:1 om ändring av reglerna i 22 kap. RB infördes väsentlighetsrequisitet som understryker att domstolen i allmänhet har att pröva det enskilda anspråket tillsammans med åtalet även när detta medför visst besvär.²³ Anledningen till detta är att stor hänsyn tagits till hur mycket den gemensamma handläggningen underlättar för målsäganden att komma till sin rätt – målsäganden återkallar ofta sitt yrkande om avskiljande sker.²⁴ Principen är därför att gemensam handläggning ska ske i möjligaste mån, vilket också har ansetts leda till att domstolarnas

---

¹⁸ NJA II 1943 s. 289.

¹⁹ Per Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång II*, 8:e uppl., Norstedts Juridik, 1996, 126; Roberth Nordh, *Praktisk process III – Enskilt anspråk*, Iustus Förlag, 2005, 50. Sidhänvisningarna till *Praktisk Process III* är till bokens första upplaga.

²⁰ Nordh, *Praktisk Process III*, 51.

²¹ NJA II 1943 s. 289.

²² Ibid. s. 295.

²³ Prop. 1987/88: 1, 2.

²⁴ Ibid, 11.

praxis avseende avskiljande blir mer enhetlig.²⁵ Kumulation enligt 22 kap. 1 § och 3 § och avskiljande enligt 22 kap. 5 § RB är fakultativ och förutsätter tillbörligt hänsynstagande till parternas önskemål om gemensam handläggning,²⁶ och även för anspråk kumulerade enligt 22 kap. 2 § RB är domstolen fri att senare avskilja det enskilda anspråket om så behövs, se nedan under 4.2.²⁷

4.1.1 Fördelarna för målsäganden²⁸ med gemensam handläggning

För den som utsatts för brott kan visserligen en fällande dom mot gärningspersonen ha betydelse, men det civilrättsliga enskilda anspråket fungerar kompensatoriskt såväl som upprättande där straffet i första hand är reprimerande och har en samhällsfunktion som brottspreventiv (om än straffet historiskt sett sågs som vedergällande).²⁹ Prop. 1987/88:1 inleddes med att konstatera att förslagen i propositionen, som bland annat inbegrep skärpande av reglerna i 22 kap. RB för domstolen och åklagare, var ett led i strävandet efter att förbättra brottsoffrets ställning och möjlighet till att få sitt anspråk prövat i domstol.³⁰ I samma proposition anmärktes att brottsoffrets ställning i straffprocessen överskuggats av en fokusering vid gärningspersonens. Det konstateras dock att det under senare tid skett en klar förändring ”när det gäller den allmänna inställningen till brottsoffren. Det har på olika sätt klarlagts att förhållandena för brottsoffren många gånger kan vara sådana att det krävs ett ökat engagemang från samhällets sida. Många som utsatts för brott behöver hjälp och stöd både på det personliga och på det praktiska planet. I den kriminalpolitiska debatten har, såväl i Sverige som internationellt, efter hand ställts krav på åtgärder för att förbättra brottsoffrens situation”.³¹ Att få talan om enskilt anspråk handlagd gemensamt med brottmålet är således tänkt att stärka rättsskyddet för den enskilde. Vidare görs genom gemensam handläggning stora processekonomiska besparingar genom att kostnader för bl.a. inställelse, förhandlingstid och bevisning av

---

²⁵ Ibid.

²⁶ Prop. 1987/88: 1, 11; Fitger, kommentaren 22 kap. 1, 3 §§ RB; NJA II 1943 s. 294f, med hänvisning till de risker en tillämpning av 29 kap. 6 § tredje meningen RB kunde innebära, se nedan under 4.1.3.

²⁷ Ekelöf, *Rättegång II*, 162.

²⁸ ”Målsäganden” definieras i 20 kap. 8 § RB som den mot vilken brott blivit begånget eller som genom brott blivit skadad eller förnärmad. Anspråk som grundas på brott kan övertas och så sker ofta i fråga om ex. försäkringsbolag som utgivit ersättning till brottsoffret, varefter försäkringsbolaget i domstolen får titeln målsägande. En vidare utredning av målsägandebegreppet är för uppsatsen inte motiverad, men står att finnas i bl.a. Ekelöf, *Rättegång II*, 66ff.

²⁹ Lars Heuman, *Reformfrågor rörande målsäganderätten*, SvJT 1977, 242, 246, 250.

³⁰ Prop. 1987/88: 1, 1.

³¹ Ibid., 4.

betydelse för bägge yrkandena minskas.³² Dessutom blir parternas kostnader för rättegångsombud lägre.³³ Redan i förarbetena till RB noterades att starka praktiska skäl talade för gemensam handläggning³⁴ och PLB uttalade däri att gemensam handläggning också motverkar motstridiga avgöranden.³⁵

För målsägandens del innebär således gemensam handläggning betydande fördelar. Förundersökningsledaren och/eller åklagaren har ett ansvar att utreda brottshändelsen som omfattar även skadeverkningar och åklagaren är vidare i många fall pliktig att utföra målsägandens talan³⁶ (se nedan under 4.2). Gärningen som ligger till grund för åtalet är givetvis en del av det komplex av fakta som också ligger till grund för det enskilda anspråket.³⁷ Dessutom kan målsägandebiträde förordnas, även då anspråket understiger gränsen för småmål.³⁸ Den kanske största fördelen för målsäganden, oavsett om åklagaren för talan eller målsägandebiträde förordnats, är att gemensam handläggning nästan uteslutande innebär att hen undgår den risk för kostnadsansvar som en separat handläggning av anspråket hade inneburit. Målsäganden svarar enbart för de merkostnader det enskilda anspråket lett till för den tilltalade, och då enbart om hen är tappande part.³⁹ Vidare är prövningen oftast snabb och relativt enkel, och målsäganden kan avgiftsfritt anhängiggöra talan.⁴⁰ Om gemensam handläggning inte sker väcker målsäganden sällan talan om enskilt anspråk – möjligheten finns givetvis men är knappast reell utom för särskilt resursstarka individer.⁴¹ Av det skälet är kumulationsmöjligheten

---

³² NJA II 1943 s. 289; Nordh, *Praktisk process III*, 13.

³³ Ekelöf, *Rättegång II*, 161.

³⁴ Nordh, *Praktisk process III*, 13.

³⁵ NJA II 1943 s. 289. Därom kan sägas, att domslut i kumulerade mål i juridisk bemärkelse enbart kan betraktas som motstridiga i de fall det enskilda anspråket träffas av regeln i 29 kap. 3 § tredje meningen RB. Att den tilltalade frikänns och ändå befinns skyldig att utge skadestånd kan framstå som motstridigt för gemene man, men jurister bör inte överraskas av detta med hänsyn till olikheterna i beviskrav för måltyperna.

³⁶ Prop. 1987/88: 1, 8; Roberth Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus Förlag, 2004, 562f.

³⁷ Ekelöf, *Rättegång II*, 184.

³⁸ Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 562f, vilket alltså inte är fallet med rättshjälp utom i undantagsfall.

³⁹ 18 kap. (12 §) RB, 31 kap. (11 § tredje stycket) RB; Per Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång III*, 7:e uppl., Norstedts Juridik, 2006, 318; RättsPM 2013:1, 50.

⁴⁰ Prop. 1987/88: 1, 8.

⁴¹ NJA II 1943 s. 289; Ekelöf, *Rättegång III*, 318.

ett viktigt sätt att bringa målsäganden ”access to justice”.⁴² I förhållande till vad Ekelöf skriver om tvistemål i övrigt – att det med hänsyn till avtalsfrihet är upp till medborgare att tillvarata sina ekonomiska intressen, vilket inbegriper att bedöma om väckande av talan är värt besväret⁴³ – skiljer sig de enskilda anspråken åt genom att den brottsutsatte ofta har ett anspråk helt utan egen förskyllan. Av detta skäl har det ansetts att dessa käranden ska beredas processuella fördelar i högre utsträckning än andra.⁴⁴ Genom begränsningen av kostnadsansvaret, samman med övriga fördelar, har lagstiftaren på ett flertal sätt underlättat den anspråksprocess som för offret följer på brottet.⁴⁵ Det har anmärkts att även den tilltalade vinner på att slippa inställa sig vid två processer.⁴⁶ Med hänsyn till att talan om enskilt anspråk sällan väcks om den inte kumuleras med åtalet, får det för det stora flertalet tilltalade dock förmodligen anses vara en nackdel att kumulation kan ske.

Nackdelarna för målsäganden med den gemensamma handläggningen, vilka jag elaborerar kring nedan, hänför sig till hur domstolen har att behandla ett med brottmålet kumulerat enskilt anspråk.

4.1.2 Domstolen och gemensam handläggning enligt 22 kap. RB

Domstolen är avseende det enskilda anspråket, i likhet med vad som gäller enligt dispositionsprincipen för tvistemål i övrigt,⁴⁷ bunden av målsägandens yrkanden och får inte döma över annat än dessa och vad som i behörig ordning lagts till grund för talan, 17 kap. 3 § RB.⁴⁸ Detta kan som bekant kallas processens ram och åberopanden i samtida (13 kap. 6 § RB) och efterkommande (17 kap. 11 § tredje stycket RB) rättegångar begränsas med hänsyn till vad som förekommer inom denna ram. Grunderna och yrkandena är därför av central betydelse för målsäganden. I brottmål är motsvarande stadgande 30 kap. 3 § RB, enligt vilken domstolen inte får döma över annan gärning (enligt Ekelöf inbegripet subjektiva rekvisit)⁴⁹ än som åberopats av åklagaren.⁵⁰

---

⁴² Nordh, *Praktisk process III*, 15.

⁴³ Per Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång I*, 8:e upplagan, Norstedts Juridik, 2002, 60.

⁴⁴ Heuman, SvJT 1977, 253, 256.

⁴⁵ Ekelöf, *Rättegång III*, 318.

⁴⁶ Prop. 1987/88: 1, s. 8.

⁴⁷ Ekelöf, *Rättegång I*, 58.

⁴⁸ NJA II 1943 s. 290.

⁴⁹ Ekelöf, *Rättegång II*, 131.

⁵⁰ *Ibid.*, 125, 129.

Framförallt angår ovanstående domstolsavgörandets prekluderande verkan avseende sådant som hade kunnat åberopas inför eller under rättegången,⁵¹ vilket för tvistemål regleras i 17 kap. 11 § tredje stycket RB och för brottmål i 30 kap. 9 § RB. I NJA 1973 s. 239 slog HD fast att detta gäller även för enskilda anspråk där åklagaren utfört talan i rättegång 1.⁵² Vidare hålls i allmänhet ingen muntlig förberedelse för ett kumulerat enskilt anspråk och domstolen processleder inte materiellt i samma utsträckning som i tvistemål.⁵³ Detta följer av att den gemensamma handläggningen i processuell bemärkelse styrs av reglerna för brottmål, även om den materiella prövningen sker i stort sett enligt reglerna för respektive rättegångsform, se nedan under 4.1.3.⁵⁴

I likhet med andra dispositiva tvistemål kan parterna vidare förlikas.⁵⁵ Den tilltalades medgivande eller erkännande är likaså bindande för domstolen ifråga om det enskilda anspråket (35 kap. 3 § RB).⁵⁶ Härigenom klargörs den åtskillnad som måste göras mellan de kumulerade målen. Domstolen har att utdöma t.ex. skadestånd om det är medgivet, oavsett dom i ansvarsfrågan. I förstone måste alltså den som utför målsägandens talan vara noga med att precisera anspråket och därefter ligger det hos domstolen att hålla isär det straff- och civilrättsliga i enlighet med RBs regler.

Eftersom det i 22 kap. 1 § RB talas om anspråk ” i anledning av” brott, förutsätter gemensam handläggning att anspråket har brottet som utgångspunkt.⁵⁷ Frågan är hur nära sambandet mellan åklagarens och målsägandens grunder måste vara för att kumulation ska tillåtas. Ekelöf drar gränsen vid rättsfaktum som målsäganden åberopar vilka skulle ha till följd att det blir fråga om en gärning som åtalet inte omfattar,⁵⁸ medan både Boman och Nordh hävdar att gränsen för förening av mål enligt 22 kap. 1 § RB bör

---

⁵¹ Se vidare Ekelöf, *Rättegång III*, 173, 196f, 244ff.

⁵² Se även NJA 2004 s. 213.

⁵³ Fitger, kommentaren till 22 kap. 1 § RB; Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 563; Nordh, *Praktisk process III*, 19f. Domstolen har givetvis möjlighet att i utredningssyfte avskilja det enskilda anspråket och likaså därefter att åter kumulera målen.

⁵⁴ NJA II 1943 s. 289; Ekelöf, *Rättegång I*, 67.

⁵⁵ Nordh, *Praktisk process III*, 18.

⁵⁶ Se även Ekelöf, *Rättegång II*, 187.

⁵⁷ Prop. 1987/88: 1, 6.

⁵⁸ Ekelöf, *Rättegång II*, 187, not. 115. Heuman drar på liknande sätt i SvJT 1977 s. 251 gränsen vid att målsäganden enligt 13 kap. 3 § tredje stycket RB kan åberopa nya omständigheter så länge saken inte ändras.

avgöras med grund i brottmålsdomens rättskraft.⁵⁹ Den senare gränsen är praktisk då den alldeles oavsett om talan om enskilt anspråk förs är av betydelse för åklagaren och framstår dessutom som mest tydlig.⁶⁰ Nordh menar att alla omständigheter som håller sig inom ramen för samma brottstyp, i enlighet med 30 kap. 9 § RB, bör kunna åberopas, vilket inbegriper bl.a. andra skadevällande handlingar och alternativa handlingar.⁶¹ Boman skriver, med hänvisning till Welamsons sakkunnigutlåtande, att målsäganden drabbas av brottmålsdomens rättskraft på samma sätt som åklagaren och därför borde kunna åberopa sådant som genom en justering hade kunnat tilläggas i ansvarstalan.⁶² Nordh argumenterar vidare för att, om domstolen väl tillåtit en förening av målen enligt 22 kap. 1 § RB, även omständigheter vilka om de ej åberopas blir prekluderade med hänsyn till 17 kap. 11 § tredje stycket, ska få utgöra grunder för det enskilda anspråket.⁶³ Rättskraftens utsträckning enligt främst 30 kap. 9 § RB men också 17 kap. 11 § tredje stycket RB är alltså avgörande för vilka omständigheter som tillåts ligga till grund för det enskilda anspråket enligt 22 kap. 1 § RB. Skillnaden i rättskraft för civil- och brottmål ger vid handen att en gärning kan bli prekluderad från att läggas till grund för nytt åtal, medan samma gärning återigen kan läggas till grund för en ny skadeståndstalan om också skadegrunden är ny, t.ex. om enbart kränkning prövades i rättegång 1 men målsäganden senare väcker ny talan om inkomstförlust på grund av samma gärning.⁶⁴ Nedan under 4.2 kommer jag att närmare diskutera skillnaden mellan talan i anledning av brott, som det här är fråga om, och på grund av brott, som åklagaren har en omfattande skyldighet att utföra.

Målsäganden grundar ofta sina anspråk på åklagarens gärningsbeskrivning, men inget hindrar att även andra omständigheter åberopas.⁶⁵ Åberopande av ytterligare omständigheter har för målsäganden den fördelen att avgörandet i ansvarsfrågan inte blir bindande för det enskilda anspråket, vilket identiska grunder hade haft till följd enligt 29

---

⁵⁹ Nordh, *Praktisk process III*, 52; Robert Boman, *Kumulation av ansvarstalan och talan om enskilt anspråk*, SvJT 1967, 85ff.

⁶⁰ Värt att notera är att Ekelöfs modell, där gärningen som sådan är central, också skulle kunna appliceras med hänvisning till *res judicata*-regeln i 30 kap. 9 § RB.

⁶¹ Se vidare Nordh, *Praktisk process*, 53f.

⁶² Boman, SvJT 1967, 93f.

⁶³ Nordh, *Praktisk process III*, 55. De olika utformningarna av rättskraftsreglerna för brott- och tvistemål är orsaken till detta undantag.

⁶⁴ Nordh, *Praktisk process III*, 122.

⁶⁵ Fitger, kommentaren till 22 kap. 1 § RB; Nordh, *Praktisk process III*, 110.

kap. 6 § tredje meningen RB. (mer om detta lagrum under nästa rubrik). Ett exempel är om ett yrkande från åklagaren om uppsåtligt brott ogillas, men det ändå för rätten framstår som styrkt att den tilltalade handlat oaktsamt.⁶⁶ Att utfallet i ansvarsdelen per automatik skulle binda domstolen avseende det enskilda anspråket motsägs tydligt också i SOU 1984:16 s 185 genom ett konstaterande om att "[e]n sådan rättstillämpning är oriktig".

En fråga som uppkommer är hur den svenska lagstiftningen förhåller sig till oskyldighetspresumtionen i EKMR. Om den tilltalade inte fälls för det brott hen står åtalad för, innebär då inte bifall avseende det enskilda anspråket att hen implicit befins skyldig? Enligt Europadomstolen är så inte fallet, förutsatt att domskälen för det enskilda anspråket är utformade så att brottsansvar inte förespeglas.⁶⁷ I fallet *Tommy Lundqvist mot Sverige* hade den tilltalade frikänts från ansvar för mordbrand men befanns i en process med sitt försäkringsbolag, enligt tvistemålsrättsliga bevisregler, ha startat branden. Europadomstolen frikände Sverige med hänsyn till att den senare domen inte ansågs oförenlig med den förra.⁶⁸ I sammanhanget kan nämnas att utfallet i ett brottmål inte är bindande för ett efterkommande skadeståndsmål, utan anses ha enbart bevisvärde.⁶⁹ Domstolen har vidare i fallet *Pamela Kay Reeves mot Norge* slagit fast att EKMR inte hindrar att den tilltalade frikänns i ansvarsdelen men påförs skadestånd i en och samma process.⁷⁰ I en annan dom (*Ringvold mot Norge*) uttalas tydligt att ett ogillat åtal inte utesluter civilrättsligt ansvar för samma rättsfaktum bedömda med de för civilrätten aktuella beviskraven.⁷¹

---

⁶⁶ Ekelöf, *Rättegång II*, 187, not. 115; Nordh, *Praktisk process III*, 111.

⁶⁷ Ekelöf, *Rättegång III*, 263; Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB med hänvisning till *Orr mot Norge*.

Nowak kallar sådana domskäl för diffamerande, Karol Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, 2003, 265. Europadomstolens formuleringar har kritiserats av både Nowak och Fitger, som menar att domstolarna ställs inför överdrivet formalistisk uppgift att å ena sidan inte påskina ansvar för brott, men å andra sidan låta målsäganden komma till sin (märk väl, konventionsskyddade) rätt; Nowak, *Oskyldighetspresumtionen*, 267; Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB.

⁶⁸ Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB.

⁶⁹ Ekelöf, *Rättegång III*, 263. I NJA II 1943 s. 396 sägs att brottmålsdomen inte har positiv rättskraft i tvistemålet, men är utomordentligt stark bevis för att skadeståndsskyldighet ska föreligga om den tilltalade befunnits skyldig.

⁷⁰ Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB.

⁷¹ Ibid.

4.1.3 Tillämpningen av RB 29 kap. 6 § tredje meningen RB

Enligt 29 kap. 6 § tredje meningen RB ska rättens avgörande i ansvarsfrågan vara bindande vid prövningen av det enskilda anspråket om talan om sådant anspråk förs. I förarbetena konstateras dock att lagrummet är tillämpligt bara i den mån utgången i ansvarsfrågan är av betydelse för bedömningen av det enskilda anspråket.⁷² Om t.ex. åklagaren yrkar på ansvar för brott som kräver uppsåt tillämpas inte 29 kap. 6 § RB såvida målsäganden yrkat på skadeståndsansvar grundat på oaktsamhet.⁷³

I sammanhanget är det relevant att utreda hur lagrummet ska tolkas i fråga om bevisning. Det finns inga specifika bevisvärderingsregler i RB gällande prövning av ett för både åtalet och det enskilda anspråket relevant rättsfaktum och praxis därom är likaledes gles.⁷⁴ Boman anger helt kort en huvudregel om att samma beviskrav och bevisvärdering som i tvistemål bör uppställas för det enskilda anspråket, förutom då 29 kap. 6 § tredje meningen RB blir tillämplig.⁷⁵ För en utförligare redogörelse av lagrummets tillämpning står Nordh, som tämligen ingående skrivit om vilka beviskrav domstolen bör upprätthålla gällande ansvarsfrågan respektive det enskilda anspråket i kumulerade mål.⁷⁶ Han skriver att de höga beviskraven i brottmål motiveras av det samhälleliga intresset av att undvika oskyldigt dömda. Åklagaren har vid allmänt åtal bevisbördan för samtliga delar av gärningsbeskrivningen och för att straffrihetsgrunder inte föreligger och beviskravet för fällande dom är att ansvar ska stå utom rimligt tvivel. I tvistemål ligger beviskravet istället vid styrkt/visat, och bevisbördan ligger ofta på den som lättast kan säkra bevisning.⁷⁷

Frågan är då i vilken mån olika bevisvärdering kan leda till att lagrummet inte blir tillämpligt och att domstolen därmed inte är bunden av utfallet avseende brottet. Enligt Nordh ska fakta av enbart civilrättslig relevans prövas med de för tvistemålen gällande

---

⁷² NJA II 1943 s. 390

⁷³ Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB.

⁷⁴ I SOU 1982:26 del B, 410 vidkänns problematiken som följer av att det saknas specifika regler för i vilken mån regler för tvistemål eller brottmål ska tillämpas i mål kumulerade enligt 22 kap. RB.

⁷⁵ Boman, SvJT 1967, 83.

⁷⁶ Nordh får anses vara en auktoritet på området då hans resonemang återfinns i både kommentaren till RB och ÅMs handledning för enskilda anspråk till åklagare. Se t.ex. Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB och RättsPM 2013:1, 41.

⁷⁷ Per Olof Ekelöf m.fl., *Rättegång IV*, 7:e uppl., Norstedts Juridik, 2009, 82, 151; Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 539 f.

bevisvärderingsreglerna, även vad gäller civilrättsliga moment som omfattas av åtalet.⁷⁸ Detta kan även subsumeras av de begränsningar i tillämpningen av 29 kap. 6 § RB som PLB uttalat.⁷⁹ Även fakta som åberopas till grund för det enskilda anspråket, som inte utgör en brottslig handling, bör enligt Nordh betraktas strikt civilrättsligt.⁸⁰ Ett exempel som ges är då målsäganden åberopar oaktsamt vållande där motsvarande oaktsamhetsbrott inte finns. (I Del II återfinns fall där just detta exempel är särskilt relevant, t.ex. då fråga är om skadegörelse, för vilket brottsansvar förutsätter uppsåt, varför det är viktigt för den som företräder målsäganden att åberopa oaktsamhet, särskilt som prövningen i denna del då blir strikt civilrättslig). Alternativa grunder innefattar alltså dessa typer av åberopanden. Denna ordning står också i god överensstämmelse med 22 kap. 7 § RB som anger att domstolen får pröva ett enskilt anspråk även om den åtalade gärningen inte är straffbar oavsett om detta beror på att gärningen inte utgör brott eller om någon straffrihetsgrund föreligger.⁸¹

De fall där målsäganden följaktligen i bevishänseende allra tydligast drabbas av en negativ konsekvens av den gemensamma handläggningen är då hens talan grundar sig *uteslutande* på de rättsfakta som åklagaren åberopat till grund för ansvarstalan.⁸² Detta kan exemplifieras med NJA 1966 s. 70 där ett skadeståndsanspråk med samma grunder som i gärningsbeskrivningen ogillades med hänvisning till oaktsamhetsbedömningen för åtalet. Oaktsamheten var i fallet av relevans för både den straffrättsliga och civilrättsliga bedömningen, och HD slog fast att ett med åtalet kumulerat enskilt anspråk då prövas med det högre, straffrättsliga beviskravet.⁸³ I ett votum till rättsfallet tydliggör justitierådet Conradis hur detta är till men för målsäganden eftersom det finns högre beviskrav för straffrättslig oaktsamhet än för civilrättslig.⁸⁴ Beviskravet för i gärningsbeskrivningen angivna moment är alltså enhetligt, dvs. bifall till en kumulerad

---

⁷⁸ Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 548-553.

⁷⁹ Liknande uttalanden görs i SOU 1982:26 del B, 411ff.

⁸⁰ Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 554.

⁸¹ NJA II 1943 297; Nordh, *Praktiskt process III*, 112

⁸² Se nedan under 4.2 om talan ”på grund av brott”.

⁸³ Det kan anmärkas att 29 kap. 6 § RB däremot inte blir tillämplig när det i ansvarsdelen finns överskottsrekvisit som inte är styrande i prövningen av det enskilda anspråket, se diskussionen i Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 556ff avseende NJA 1955 s. 212 och NJA 1983 s. 311. Lagrummet blir heller inte tillämpligt när det finns särskilda principer för placeringen av bevisbördan i fråga om det enskilda anspråket, Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 559.

⁸⁴ I NJA 1992 s. 319 skriver Vängby klagande om att det är uppenbart att culpatrikelen är högre i straff- än skadeståndsrätt.

målsägandetalan utan andra grunder förutsätter normalt att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade handlat på det av åklagaren påstådda sättet.⁸⁵ Enligt kommentaren till 29 kap. 6 § RB ingår det dock ”i det processuella spelets regler att sådana konsekvenser kan uppstå i en del fall till följd av en förening av mål och målsäganden har i många andra sammanhang åtskilligt att vinna genom att processen om det enskilda anspråket förs inom ramen för en brottmålsrättegång”.⁸⁶

Frågan kan ställas, hur detta förhåller sig till ett medgivande eller erkännande från den tilltalade, som ju är bindande för domstolen,⁸⁷ men där domstolen också har 29 kap. 6 § tredje meningen att efterfölja. Givetvis lär dessa situationer sällan uppkomma i och med att ett erkännande oftast innebär att den tilltalade även döms i ansvarsfrågan. Vidare innebär ju inte en eventuell straffrihetsgrund eller förmildrande omständigheter att enskilt anspråk inte kan utgå – den tilltalade har i dessa fall befunnits skyldig (även om straff nedsätts eller inte utdöms) och lagrummet hindrar inte ett bifall för det enskilda anspråket. Om den tilltalade däremot medger skadeståndsanspråket, men befinns helt oskyldig i ansvarsfrågan, kan domstolen med hänvisning till 22 kap. 5 § RB avskilja anspråket eller meddela deldom avseende det.⁸⁸

Beträffande sådant som skulle kunna föras in i åklagarens gärningsbeskrivning genom en åtalsjustering (45 kap. 5 § tredje stycket RB) och därför träffas av rättskraften enligt 30 kap. 9 § RB (supplerande gärningsmoment) skriver Nordh att de för brottmål gällande beviskraven ska tillämpas, i likhet med föregående stycke.⁸⁹ Med andra ord innebär möjligheten för åklagaren att justera åtalet till att omfatta t.ex. vårdslöshet att målsägandens åberopande av vårdslöshet till grund för sin talan måste stå ”utom rimligt tvivel” för att vinna bifall, oavsett om åklagaren faktiskt justerat talan eller ej. Denna skärpning av beviskraven för det enskilda anspråket motiveras med att ersättningsmöjligheter annars blir helt beroende av hur åklagarens utformat gärningsbeskrivningen.⁹⁰ Jag anser att denna slutsats kan ifrågasättas. Med hänsyn till det målsägandeperspektiv/brottsofferperspektiv som varit centralt i utformandet av reglerna för kumulation av enskilt anspråk med brottmålet är det inte givet att

---

⁸⁵ Nordh, *Praktisk process III*, 94.

⁸⁶ Fitger, kommentaren till 29 kap. 6 § RB.

⁸⁷ Boman, SvJT 1967, 83; se även Fitgers kommentar till 22 kap. 7 § RB om medgivanden som är av betydelse i enbart tvistemålsdelen.

⁸⁸ Nordh, *Praktisk process III*, 114

⁸⁹ Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 560ff.

⁹⁰ *Ibid.*, 562.

29 kap. 6 § tredje meningen RB ska utsträckas längre än vad som tydligt kan utläsas i lagrummet och dess förarbeten.⁹¹ Om gärningsbeskrivningen inte innefattar rättsfaktum som det enskilda anspråket anger som grund, dvs. om grunderna inte överlappar, är det enskilda anspråket i den delen att betrakta som strikt civilrättslig. En hypotetisk åtalsjustering är inte skäl nog att kraftigt betunga beviskraven för det enskilda anspråket. Som framgår av nedankommande undersökningsresultat åberopar åklagaren nästan uteslutande uppsåt i gärningsbeskrivningen och justeringar sker sällan. För målsäganden, för vars anspråk den subjektiva grunden är av begränsat intresse, innebär ett förhöjt beviskrav att denne förtas möjligheten att lägga oaktsamhet till grund för det enskilda anspråket utan förhöjda beviskrav om det finns ett korrelerande oaktsamhetsbrott, trots att åklagaren knappast någonsin åberopar oaktsamhet eller justerar åtalet till att omfatta det. Den osäkerhet en eventuell justering av åtalet innebär (märk väl, osäkerhet för målsäganden – det måste ju vara målsägandens intresse av säkerhet Nordh här har för ögonen) är därför betydligt lättare att acceptera än att beviskraven höjs. Jag anser att det ligger hos lagstiftaren att dra en för målsäganden så pass betungande slutsats. Det står i bättre överensstämmelse med utformningen lagrummet att det enbart tillämpas när den straffrättsliga bedömningen de facto (och inte i teorin) är av betydelse för det enskilda anspråket. Vidare kan argumenteras att målsäganden riskerar betydande rättsförluster trots att åklagaren valt att begränsa gärningsbeskrivningen på det sätt hen ansett bevisningen giva skäl till.

Vad gäller brottseffekter bedöms dessa med brottmålets beviskrav endast då de är av betydelse för avgörandet i ansvarsfrågan. Om en effekt enbart är relevant i bedömningen av det enskilda anspråket (ex. inkomstförlust) så behandlas den alltså strikt civilrättsligt.⁹² HD fastslog i NJA 1962 s. 469 att yrkat skadestånd skulle utgå, trots att skadeeffekten var relevant för brottmålet (vållande till annans död) och den tilltalade inte fälldes till ansvar. Det fanns nämligen för uppkommen skada också en applicerbar civilrättslig bevisbörderegeln (tillräcklig betingelse vid konkurrerande skadeorsaker) som alltså föll utanför tillämpningsområdet för 29 kap. 6 § tredje meningen RB. Med anledning av denna dom kan anmärkas att tingsrätterna och hovrätterna får anses ha ett minst sagt

---

⁹¹ Jämför med Fitgers kommentar till 22 kap. 7 § och 29 kap. 6 § RB. Däri angivna exempel kan visserligen tolkas i enlighet med Nordhs modell, men också som att ett ogillat åtal grundat enbart på uppsåt inte utesluter bifall avseende ett enskilt anspråk grundat på oaktsamhet, även om det finns ett korresponderande oaktsamhetsbrott.

⁹² Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 564. Ett exempel i praxis står att finnas i NJA 1962 s. 469.

omfattande ansvar att känna till och tillämpa civilrättsliga principer när målsäganden annars riskerar rättsförluster till följd av lagrummet. Redan paragrafens utformning och PLBs kommentarer har dock denna effekt, att domstolarna förväntas kunna ”hålla tungan rätt i mun”.

En invändning om medvållande har skadevållaren i tvistemål bevisbörda för. I och med att en sådan invändning skiljer sig från ett åberopande av nödvärn, som åklagaren måste framställa som obefogad, så blir 29 kap. 6 § RB inte heller avseende sådan invändning tillämplig.⁹³

4.2 Åklagaren och 22 kap. 2 § RB

Som framgått av föregående avsnitt har domstolen, med få begränsningar, möjlighet att skilja avgörandet avseende det enskilda anspråket från avgörandet i ansvarsfrågan beroende på hur talan utformas. Då min undersökning riktar in sig på åklagarens roll i gemensamt handlagda mål, blir följaktligen frågan vilka skyldigheter och möjligheter åklagaren har att tillvarata målsägandens rätt i utförandet av talan om enskilt anspråk, i och med att utförandet till stor del avgör domstolens svängrum. Enbart i förhållande till hur långt ansvaret sträcker sig kan eventuell kritik riktas mot vad som i undersökningen under Del II framkommer om hur arbetet faktiskt genomförs.

Något förvirrande i sammanhanget är det faktum att ÅMs vägledning talar om att åklagaren uppträder ”som ett ombud”⁹⁴ men att åklagare enligt 12 kap. 3 § RB förbjuds uppträda som rättegångsombud. Förklaringen står enligt Fitger att finna i att åklagaren intar en ställning *motsvarande* rättegångsombudets.⁹⁵ Gentemot målsäganden har hen i den civila delen en lojalitetsplikt lik advokatens, även om den inte får komma i konflikt med objektivitetsplikten.⁹⁶

4.2.1 Tjänstepliktens utsträckning enligt 22 kap. 2 § RB

22 kap. 2 § RB

”Grundas enskilt anspråk på ett brott som hör under allmänt åtal, är åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan, om det kan ske utan väsentlig olägenhet och hans anspråk inte är uppenbart obefogat. Vill målsäganden att anspråket skall tas

---

⁹³ Nordh, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, 571f.

⁹⁴ RättsPM 2013:1, 9.

⁹⁵ Fitger, kommentaren till 22 kap. 2 § RB; Nordh, *Praktisk process III*, 37.

⁹⁶ RättsPM 2013:1, 9.

upp i samband med åtalet, skall han anmäla anspråket till undersökningsledaren eller åklagaren och lämna uppgift om de omständigheter på vilka det grundas.

Finner undersökningsledaren eller åklagaren vid utredning angående brott, att enskilt anspråk kan grundas på brottet, skall han, om det kan ske, i god tid före åtalet underrätta målsäganden om detta.

Första och andra styckena skall tillämpas också när anspråket övertagits av någon annan.”

Det är alltså av stort värde för målsäganden att kunna kumulera det enskilda anspråket med brottmålstalan. Åklagarens utredning kan ofta användas även för anspråket och det blir sällan fråga om några rättegångskostnader.⁹⁷ Särskilt stor är denna fördel om åklagaren också är skyldig att utföra talan enligt 22 kap. 2 § RB, en skyldighet som ingår i åklagarens myndighetsroll som en tjänsteplikt.⁹⁸ PLB ansåg vid tillkomsten av 22 kap. 2 § RB att tillgodoseende av målsägandens intresse av att få sin talan utförd utan höga ombudskostnader motiverade att åklagarens tjänsteplikt utvidgades till att omfatta utförandet av denna talan i vissa fall. PLB tillade att ett enskilt anspråk i de flesta fall var av relativt enkel beskaffenhet och således inte påförde åklagaren ett särskilt betungande ansvar.⁹⁹ I och med Prop. 1987/88:1 lades ännu mer fokus vid den brottsutsattes situation och behov av stöd, och skyldigheten utvidgades från att omfatta anspråk, såvida de inte medförde olägenhet eller var obefogade, till att omfatta anspråk så länge de inte medförde *väsentlig* olägenhet eller var *uppenbart* obefogade.¹⁰⁰ Ekelöf skriver visserligen att 22 kap. 2 § RB är fakultativ för åklagaren, men så är alltså fallet endast om något av dessa rekvisit är för handen.¹⁰¹ De gamla reglerna befanns ge åklagaren alltför vida ramar att bedöma om skyldighet att utföra talan förelåg vilket i sin tur ledde till att åklagare i mycket varierande grad företrädde målsäganden. Genom skärpningen ansåg departementschefen att målsägandens behov av hjälp tillgodosågs bättre, samt att enhetligheten i åklagarnas arbetssätt ökade utan en egentlig förändring av deras uppgifter eller krav på objektivitet.¹⁰² Någon absolut plikt att företräda uppställdes dock inte eftersom det ansågs att avvägningen mellan snabb rättegång å ena sidan och

---

⁹⁷ Enligt RättsPM 2013:1 gäller detta även förundersökningar, som ska vara kompletta även i skadeståndsdelen innan de överlämnas till åklagaren, 6.

⁹⁸ Ekelöf, *Rättegång I*, 55; Prop. 1987/88: 1, 7.

⁹⁹ NJA II 1943, s. 290.

¹⁰⁰ Prop. 1987/88: 1, s. 1f, 6.

¹⁰¹ Ekelöf, *Rättegång II*, 185. I Prop. 1987/88: 1 s. 6 uttrycks det som att 22 kap. 2 § RB är fakultativ för åklagaren, men att den ligger väldigt nära de obligatoriska reglerna.

¹⁰² Prop. 1987/88: 1, s. 8f.

målsägandens önskan om och de processekonomiska vinsterna av en gemensam handläggning å andra sidan ibland kunde motivera att åklagaren inte skulle utföra talan.¹⁰³ Åklagarens skyldighet enligt 22 kap. 2 § RB begränsas ytterligare något om målsägandens anspråk övertagits (av t.ex. ett försäkringsbolag som redan utbetalt ersättning till målsäganden) då åklagarens arbetsbörda tillåts vara mer styrande i avgörandet om talan ska utföras.¹⁰⁴ Eftersom utförandet av talan alltså ligger inom åklagarens tjänsteplikt behöver målsäganden inte betala åklagaren några ombudskostnader,¹⁰⁵ vilket annars tveklöst hade blivit den stora kostnaden för målsäganden i merparten av de mål som handläggs gemensamt.

För uppsatsen är det främst 22 kap. 2 § första stycket första meningen som är av intresse.¹⁰⁶ Åklagarens skyldighet att utföra målsägandens talan anges där vara avhängig att det enskilda anspråket grundas på brott.¹⁰⁷ Detta kan jämföras med lokutionen i 22 kap. 1 § RB, ”i anledning av brott”, då kumulation visserligen får ske men där åklagaren inte är skyldig att företräda målsäganden. Talan i anledning av brott innefattar ofta gärningsbeskrivningen, men omfattar även tillkommande rättsfakta (i tillåten utsträckning, se ovan 4.1.2 och 4.1.3).¹⁰⁸ Talan på grund av brott är då det enskilda anspråket helt grundas på det åtalade brottet, dvs. åklagarens gärningsbeskrivning.¹⁰⁹ Värt att notera är att även vid talan på grund av brott så kan det finnas särskilda civilrättsliga bevisvärderingsregler som är avgörande för domstolens bedömning avseende anspråket, (se 4.1.3). Boman och Nordh hävdar vidare att ett anspråk på grund av brott anses inbegripa de kompletterande omständigheter som konstituerar skadan och kausalsambandet mellan skada gärning och skada.¹¹⁰ Åklagarens skyldighet enligt 22 kap. 2 § RB omfattar att bereda målet så att all bevisning, även avseende målsägandens anspråk, kan förebringas i ett sammanhang i huvudförhandlingen.¹¹¹

---

¹⁰³ Prop. 1987/88: 1, s. 9.

¹⁰⁴ Prop. 1987/88: 1, s. 17.

¹⁰⁵ NJA II 1943, s. 291; Ekelöf, *Rättegång II*, 185.

¹⁰⁶ Andra stycket är givetvis också av intresse för målsäganden. Antalet åklagarledda enskilda anspråk beror förmodligen på hur väl och i vilken omfattning målsäganden informeras om att möjligheten finns. En utredning därom faller utanför ramen för mina frågeställningar.

¹⁰⁷ Nordh, *Praktiskt process III*, 29.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 29, 93.

¹⁰⁹ *Ibid.*, 29.

¹¹⁰ Boman, SvJT 1967, 91; Nordh, *Praktiskt process III*, 29.

¹¹¹ Nordh, *Praktisk process III*, 35.

Att åklagare ska föra talan bygger sålunda på, i likhet med övrig reglering i 22 kap. RB, en ambition om att stärka målsägandens rättsskydd, då hens ställning anses vara i hög grad beroende av om hen kan få sitt anspråk prövat med åklagarens hjälp inom ramen för brottmålet.¹¹²

4.2.2 Åklagarens ansvar att åberopa alternativa grunder

Åklagarens skyldighet att utföra talan om enskilt anspråk omfattar alltså endast grunder vilka återfinns i gärningsbeskrivningen. Målsäganden måste dock åberopa alternativa grunder om sådana finns för en prövning av talan utan risk för rättsförlust, med hänsyn till 29 kap. 6§ första stycket tredje meningen RB och eftersom domstolen är bunden av vad som åberopas. 29 kap. 6 § tredje meningen RB är, som ovan visats, enbart tillämplig då den straffrättsliga bedömningen är av betydelse för den civilrättsliga. Den rättsförlust målsäganden riskerar till följd av detta lagrums tillämpning är, vid sidan av preklusion, det främsta skälet till att åklagaren nogga bör överväga att ta in alternativa yrkanden där 29 kap. 6 § RB inte blir tillämpligt. De eventuella negativa konsekvenser av gemensam prövning som omnämns i doktrinen med anledning av 29 kap. 6§ tredje meningen RB är i förhållande till *domstolens* prövning av bevisningen, oavsett om åklagaren utför talan eller ej. Huvudfrågan för Del I rör åklagarens ansvar gentemot målsäganden när hen utför talan. Det finns, vid en grundlig genomgång av relevant källmaterial, anledning att hävda att ansvaret i många fall omfattar att även åberopa alternativa grunder.

Fram tills ett klagande HD-avgörande kom år 1994 gjordes betydlig åtskillnad mellan talan ”på grund av” och talan ”i anledning av” brott. I t.ex. NJA 1973 s. 239 skrev JR Conradi i sin skiljaktiga mening att talan på grund av brott skulle innebära att dom inte skulle prekludera alternativa grunder, eftersom målsäganden då alltid skulle behöva ta ställning till om någon ytterligare grund som åklagaren inte kan ta upp enligt 22 kap. 2 § RB riskerade att prekluderas. Majoriteten fann i målet likväl att det stått åklagaren fritt att åberopa det som sedan prekluderats med hänvisning till 22 kap. 7 § RB, och tog därmed inte ställning till om åklagaren var behörig att även enligt 22 kap. 2 § RB åberopa alternativa grunder. I NJA 1994 s. 306 slogs dock fast att åklagarens behörighet att utföra målsägandens talan sträcker sig längre än vad som följer av tjänsteplikten enligt 22 kap. 2 § RB. HD skriver i målet att ”[b]estämmelsen bör inte tolkas så snävt att åklagaren är förhindrad att för målsägandens räkning åberopa även andra omständigheter än dem som omfattas av gärningsbeskrivningen. En sådan ordning skulle få besvärande

---

¹¹² Prop. 1987/88: 1, 7, Fitger, kommentaren till 22 kap. 2 § RB.

följder. Enligt rättskraftsregeln i 17 kap. 11 § RB blir nämligen även omständigheter som inte åberopats men som enligt reglerna i 13 kap. 3 § tredje stycket RB hade kunnat åberopas prekluderade genom en dom över det enskilda anspråket.” Åklagarens behörighet konstaterades sträcka sig lika långt som gränsen för kumulation enligt 22 kap. RB,¹¹³ även om åklagarens *skyldighet* att företräda kvarstod vid anspråk ”på grund av” brott. I domskälen belyser HD varför en mer begränsad åklagarbehörighet är problematisk, eftersom målsäganden då alls inte skulle kunna bli företrädd om alternativa grunder existerade för anspråket. HD väger även in det som Conradi noterade 20 år tidigare, nämligen att en annan tolkning av paragrafen innebär att målsäganden genom att bli företrädd av åklagaren går miste om en prövning av alternativa grunder.

Med tanke på vad HD anger som skäl till en vid behörighet för åklagaren att åberopa alla grunder, blir resultatet av NJA 1994 s. 306 en chimär om inte åklagaren faktiskt utnyttjar möjligheten till att också åberopa alternativa grunder – målsäganden tvingas då likväl att överväga de rättsförluster som görs om åklagaren för talan. HDs domslut kan därför tas till intäkt för att åklagaren inte bara kan utan även bör beakta sådana omständigheter som annars blir prekluderade. I kommentaren till 22 kap. 2 § RB argumenteras på motsvarande vis att de rättsfakta åklagaren ska anses skyldig att åberopa bör avgöras med hänsyn till rättskraften i ett domstolsavgörande.¹¹⁴ Beträffande HDs avgörande i NJA 1994 s. 306 skriver Fitger att det torde vara så att ”åklagaren behöver ta ställning till om målsäganden med framgång kan hävda någon annan grund för sitt anspråk”.¹¹⁵ För detta talar även att åklagare uppmanas att beakta alternativa grunder när de utbildas i fråga om utförande av talan om enskilt anspråk.¹¹⁶

Att åklagarens *skyldighet* att föra talan skulle omfatta även den behörighet som fastslogs genom NJA 1994 s. 306 har diskuterats i doktrin, men funnits vara ett alltför stort avsteg från lagtextens ordalydelse.¹¹⁷ Nordh skriver dock att åklagaren ska anses skyldig att upplysa målsäganden om att alternativa grunder finns och varför dessa inte åberopas av åklagaren. Om målsäganden då ändå begär att talan ska utföras enbart ”på grund av” brottet kvarstår skyldigheten enligt 22 kap. 2 § RB. Dessutom innefattar skyldigheten enligt Nordh alla de omständigheter som domstolen kan lägga till grund för

---

¹¹³ Ekelöf, *Rättegång II*, 185; Nordh, *Praktiskt process III*, 30.

¹¹⁴ Fitger, kommentaren till 22 kap. 2 § RB.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Öhbom, 2016-03-10.

¹¹⁷ Nordh, *Praktiskt process III*, 30; Robert Boman, *Festskrift till Stig Strömbom – Del 1*, Iustus Förlag, 1997, 197f.

en fällande dom, oavsett om de framgår av gärningsbeskrivningen (t.ex. det för åberopat lagrum aktuella subjektiva rekvisitet, även om åklagaren inte specificerat det).¹¹⁸ För de fall åklagaren självant väljer att företräda målsäganden, dvs. där talan går utöver anspråk ”på grund av” brott, anser Nordh att åklagaren ska anses skyldig att åberopa samtliga grunder som är relevanta för det enskilda anspråket.¹¹⁹ Också Boman håller med om att ”när det nu är ett tjänsteåliggande för åklagaren att föra målsägandens talan, detta åliggande bör utföras på ett tillfredställande sätt, och tillfredsställande skulle det inte vara, att åklagaren processade bort andrahandsgrunden, så att målsäganden ginge förlustig genom rättskraften hos domen över förstahandsgrunden”.¹²⁰ Även ÅMs egen vägledning till åklagare anger angående alternativa grunder att ”[om] de ... är förenliga med gärningsbeskrivningen bör åklagaren föra målsägandens talan. Om grunderna däremot avser ett händelseförlopp som helt avviker från gärningsbeskrivningen bör åklagaren inte föra målsägandens talan”.¹²¹ Sista meningen får anses tämligen uppenbar, i och med att ett anspråk grundat på helt annat händelseförlopp sällan kan kumuleras enligt 22 kap. RB över huvud taget. I vägledningen sägs vidare att åklagaren fortlöpande bör ”ta ställning till om andra grunder än brottet kan åberopas som grund för det enskilda anspråket. Även hänsynen till domens rättskraft gör att åklagare bör överväga alternativa grunder för det enskilda anspråket för att målsäganden inte ska riskera rättsförlust”.¹²² Senare skriver ÅM att ”[e]ftersom alternativa grunder för skadeståndstalan omfattas av domens rättskraft bör åklagaren vid behov åberopa annan grund än brott som stöd för målsägandens yrkande”. Även Nordh argumenterar för att preklusionsrisken bör innebära att också vissa rent civilrättsliga anspråk bör upptas.¹²³

Det står följaktligen klart att åklagare uppmanas att faktiskt ta med alternativa grunder även om de inte omfattas av skyldigheten i 22 kap. 2 § RB – de omfattas av serviceskyldigheten, skulle det kunna uttryckas. Två typer av alternativa grunder kan urskiljas; de grunder som om de inte åberopas prekluderas och de grunder som målsäganden måste väcka ny tvistemålsrättslig talan för om de inte åberopas. Det ”böra” som åläggs åklagaren framstår som särskilt påfallande avseende grunder som annars

---

¹¹⁸ Nordh, *Praktisk process III*, 32f.

¹¹⁹ Nordh, *Praktisk process III*, 30f.

¹²⁰ Boman, *Festskrift till Stig Strömholm*, 194. Boman anser att dylika rättsfrågor ofta torde innebära att åklagaren inte är idealisk för att utföra talan och därför möjligtvis borde avstå, 198.

¹²¹ RättsPM 2013:1, 18.

¹²² *Ibid.*, 18.

¹²³ Nordh, *Praktisk process III*, 30 not. 40.

prekluderas.

Den vanligaste alternativa grunden till uppsåt är oaktsamhet, vilket också torde vara den alternativa grund som åklagare lättast kan åberopa, som annars prekluderas genom domens rättskraft.¹²⁴ Säkerligen finns det tillfällen då det för åklagaren framstår som närmast kontraintuitivt att ange oaktsamhet som en alternativ grund, t.ex. vid ett påstått inbrott (– hur skulle någon kunna oaktsamt bryta sig in och stjäla något?). För målsäganden är vid talan om enskilt anspråk möjligheten att bli ersatt dock främsta målet med rättegången. Även om den tilltalade inte fälls kvarstår den skada som uppkom på grund av gärningen. Därför är det av stor vikt för målsäganden att talan utförs på det sätt som ger så goda möjligheter som möjligt till kompensation. I enlighet med detta mål är det i en ren skadeståndprocess en taktisk självklarhet att alla relevanta grunder framställs. Även i kumulerade mål finns följaktligen goda skäl att åberopa alla grunder. Eftersom culpareglen i 2 kap. 1 § SkL inte förutsätter uppsåt utan vållande av oaktsamhet eller uppsåt, så finns i enlighet därmed ingen anledning att begränsa talegrunderna till enbart uppsåt.¹²⁵ Det torde således vara så att den alternativa grunden oaktsamhet skulle kunna åberopas för de flesta enskilda anspråk, varför den potentiella rättsförlust målsäganden lider av att så inte görs är mycket omfattande (se vidare under 5.1).

Ett exempel som följaktligen ges i vägledningen till när åklagaren bör åberopa en alternativ grund är då åklagaren under huvudförhandling avseende ett skadegörelsebrott inser att uppsåt inte, men väl oaktsamhet, går att styrka.¹²⁶ Rimligen bör dock oaktsamheten redan i stämningsansökan så gott som alltid åberopas – om domstolen finner uppsåt vara för handen behöver oaktsamheten inte prövas för sig, men om domstolen inte kan slå fast uppsåt lider målsäganden en definitiv förlust såvida inte oaktsamhet i det läget anges som grund, och en under huvudförhandlingen justerad talan löper högre risk för att avskiljas enligt 22 kap. 5 § RB.¹²⁷ I stämningsansökan ska, om åklagaren väcker talan om enskilt anspråk i samband med åtalet, anges grunderna för anspråket, och domstolen är skyldig att ta upp talan. Här ska erinras om att domstolen är bunden av de grunder som åberopas till stöd för det enskilda anspråket. Med hänsyn till vad som ovan sagt om domstolens begränsade materiella processledning i brottmål är det

---

¹²⁴ RättsPM 2013:1, 18.

¹²⁵ Någon vidare genomgång av domstolsprövningen i skadeståndsmål anser jag här inte vara behövlig. För vidare läsning hänvisas till Jan Hellners *Skadeståndsrätt*.

¹²⁶ RättsPM 2013:1, 22.

¹²⁷ Nordh, *Praktiskt process III*, 39.

av stor vikt att åklagaren presenterar ett väl genomarbetat anspråk. Fitger anmärker till och med i kommentaren till 22 kap. 1 § RB att behovet av materiell processledning i allmänhet är svagt när åklagaren utför talan.¹²⁸ Det finns således en betydande förväntan på att åklagaren utför målsägandens talan på så sätt att domstolshjälp till målsäganden under förhandlingen blir överflödig. Boman skriver att åklagaren för att inte förta de processekonomiska fördelar som kommer av gemensam handläggning ska precisera alla grunder i stämningsansökan så väl som möjligt, så att tillkommande grunder under huvudförhandlingen inte har till effekt att talan måste avskiljas.¹²⁹ Både att talan rent processrättsligt tillåts justeras till att omfatta alternativa grunder under rättegången – minns här den behörighet för åklagaren HD fastställde i 1994 års fall – och att domstolen förhåller sig passiv i förvisning om att åklagarens stöd till målsäganden är tillräcklig, talar således för att alternativa grunder om möjligt ska finnas med redan i ansökan om stämning.

Väsentlighets- och uppenbarhetsrekvisiten i 22 kap. 2 § RB tar främst sikte på den utredning som krävs respektive om det för ett anspråk saknas tillräcklig bevisning eller om anspråket är rättsligt ogrundat.¹³⁰ Åklagaren ska särskilt beakta om det finns tidsfrister (ex. vid häktning) som riskerar att överskridas genom en utredning av det enskilda anspråket.¹³¹ Viktigt att notera är att det i ÅMs vägledning står att åklagare kan föra talan i viss del av anspråket, även om en annan del av det är förenat med väsentlig olägenhet (t.ex. om åklagaren avseende en händelse som målsäganden vill åberopa inte anser sig ha tillräcklig bevisning),¹³² samt att målsäganden bör underrättas om åklagaren inte för talan samt skälen för detta.¹³³ Slutsatsen som kan dras av att rekvisit i 22 kap. 2 § RB uppställs för när skyldigheten inte föreligger är att åklagaren ska utföra talan så fullgott som möjligt avseende allt som inte innebär väsentlig olägenhet eller som är uppenbart obefogat. I annat fall hade åklagaren alltid kunnat anpassa sin processföring så att talan kunde utföras, men olika väl. Beträffande t.ex. väsentlig olägenhet, måste det rimligtvis vara för att åklagaren anser att det blir för tidkrävande att utföra talan så som den skulle behöva

---

¹²⁸ Fitger, kommentaren till 22 kap 1 § RB.

¹²⁹ Boman, SvJT 1967, 103f. Märk väl att denna artikel är skriven innan lagändringen 1988, vilken ju fick till följd att domstolens möjlighet att avskilja ett enskilt anspråk minskades.

¹³⁰ RättsPM 2013:1, 13, 15f; Nordh, *Praktiskt process III*, 39.

¹³¹ RättsPM 2013:1, 12f.

¹³² *Ibid.*, 22.

¹³³ RättsPM 2013:1, 12ff, 23; angående underrättelsen till målsäganden, se även Nordh, *Praktiskt process III*, 32f.

utföras, som hen kan hänvisa till rekvisitet.¹³⁴ Boman skriver visserligen att den väsentliga olägenheten som omtalas i 22 kap. 2 § RB endast ska omfatta fall där skyldighet att föra talan föreligger¹³⁵ – dvs. ”på grund av” brott. I ÅMs vägledning konstateras dock att åklagaren har en långtgående skyldighet att hjälpa målsäganden och att åklagaren ska inta en generös inställning till att föra talan om skadestånd.¹³⁶ Enligt handledningen ankom det också på kammarcheferna att *under 2013* implementera promemorian, vilket också talar för att utsträckningen av åklagarens däri angivna ansvar är vad hen har att förhålla sig till.¹³⁷ Denna generösa inställning till målsäganden som i ÅMs vägledning omtalas, den långtgående plikten att hjälpa och det faktum att det dessutom talas om att åklagaren bör ta hänsyn till alternativa grunder talar enligt mig för att det torde vara regel snarare än undantag att åklagaren tillägger alternativa grunder i den mån det inte innebär väsentlig olägenhet. Detta stämmer även bättre överens med både RB-kommentaren och vad Nordh skriver, och dessutom bättre överens med förarbeten som uppmanar till gemensam handläggning i så stor utsträckning som möjligt. Att det skulle vara helt upp till åklagarens godtycke att ta in alternativa grunder skulle annars innebära att målsäganden, beroende på vilken åklagare som utför talan och hur åklagaren tolkar 22 kap. 2 § RB, skulle riskera att grunder prekluderades eller att senare behöva väcka talan för alternativa grunder. I och med att ett åklagarlett enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 § RB är obligatoriskt för domstolen att höra¹³⁸ och att domstolen heller inte får avskilja talan med mindre än att fortsatt gemensam handläggning medför väsentlig olägenhet (22 kap. 5 § RB) så kan åklagaren åberopa många grunder utan att för målsäganden riskera avskiljande. Åklagaren kan därför anses *skyldig* att utföra talan enbart för anspråk ”på grund av brott”, men bör vid prövning av väsentlighets- och uppenbarhetsrekvisitet ta hänsyn till alla grunder som kan åberopas.

Det finns alltså anledning att hävda att åklagaren förväntas utföra talan så gott som möjligt inom ramen för skyldigheten och inom ramen för det uppdrag hen väljer att ta på sig – detta bekräftas även i intervju av UC Stockholm.¹³⁹ Med hänsyn till att reglerna i 22

---

¹³⁴ Se NJA II 1943 s. 290 om att skyldighet inte skulle föreligga om anspråket krävde vidlyftig utredning och Prop. 1987/88: 1, 9f, 15f om värdet av en snabb rättegång och att gemensam handläggning inte får innebära väsentlig fördröjning, men att smärre dröjsmål inte bör hindra åklagaren från att utföra talan.

¹³⁵ Boman, *Festskrift till Stig Strömholm*, 198.

¹³⁶ RättsPM 2013:1, 5, 11.

¹³⁷ *Ibid.*, 7, 73f.

¹³⁸ Fitger, kommentaren till 22 kap. 1§ RB.

¹³⁹ Öhbom, 2016-03-10.

kap. RB, och 2 § i synnerhet, har till syfte att bereda målsäganden ett enklare sätt att få talan om enskilt anspråk prövat än genom att själv väcka talan – dvs. access to justice – måste det anses viktigt att åklagaren faktiskt utför målsägandens talan, inte slentrianmässigt, utan på så sätt att målsägandens rätt realiserar. Särskilt besynnerligt framstår att åklagaren inte skulle ange alternativa grunder, då t.ex. ett alternativt påstående om oaktsamhet lätt kan tilläggas och bedömas av domstolen med hänsyn till vad som övrigt presenteras i målet, och som om det inte åberopas prekluderas. Ett sådant förfaringssätt rimmar illa med det fokus på målsäganden som är en av huvudmotiveringarna till att 22 kap. RB existerar. Genom att det i CÅBRAs stämningsansökningsmall har tagits in särskilda utrymmen för åberopande av alternativa grunder – t.ex. ”Grunden för yrkandet är den åtalade gärningen och att *?*” (se bilaga 1) – understryks både förväntan på åklagaren i denna del, såväl som den lätthet med vilken alternativa grunder kan anges.¹⁴⁰ Dessutom anses alltså föreligga en skyldig att informera målsäganden om när alternativa grunder finns men åklagaren inte anser sig kunna åberopa dem, vilket markerar att de i regel borde åberopas.

En fråga som i sammanhanget framstår som central är vad som avgör om det är talan ”på grund av” eller ”i anledning av” brott – är det hur anspråket är utformat eller hur anspråket skulle kunna utformas? Om det senare stämmer skulle de flesta anspråk rimligtvis anses vara i anledning av brott eftersom anspråket oftast kan utformas till att innefatta alternativa grunder, och det skulle innebära att åklagaren visserligen kunde välja att företräda målsäganden men sällan skulle vara skyldig att göra det. I ÅMs vägledning uttrycks det dock som att ”[g]ärningsbeskrivningen är utgångspunkten för vilka enskilda anspråk som åklagaren bör föra. Åklagaren bör inte föra talan i de fall då målsäganden framställer anspråk som grundar sig på moment eller omständigheter som åklagaren inte anser sig kunna föra tillräcklig bevisning om. Åklagaren bör således endast föra talan om skadestånd som grundas på omständigheter som är förenliga med gärningsbeskrivningen”.¹⁴¹ Å ena sidan framstår det av en sådan skrivning som att det är målsäganden som avgör anspråkets utformning. Å andra sidan lär anspråket ofta utformas med hänsyn till vilka skadeståndsposter åklagaren som förundersökningsledare eller genom kontakt med dessa¹⁴² informerat målsäganden om skulle kunna bli aktuella - åklagare har ofta skriftlig kontakt med målsäganden i samband med att blanketten

---

¹⁴⁰ CÅBRA är ett ärendehanteringssystem som ÅM använder sig av.

¹⁴¹ RättsPM 2013:1, 21.

¹⁴² Ibid., 26.

avseende begäran om enskilt anspråk skickas ut för ifyllnad.¹⁴³ Grunderna som målsäganden anger kan då antas bero mycket på vad som framkommit i kontakt med polis och åklagare, då de flesta målsäganden har begränsad förståelse för vad som menas med grunder och yrkanden.¹⁴⁴ Ju mer välinformerad en målsägande är, desto större är då risken att hen inte får sin talan utförd eftersom målsäganden då förstår betydelsen av att föra in alternativa grunder. Förfaringssättet framstår dessutom som problematiskt med tanke på att åklagarens skyldighet helt blir beroende av hur hen väljer att utforma gärningsbeskrivningen. Jag har inte funnit någon diskussion härom i vare sig förarbeten eller doktrin. En rimligare ordning tycks enligt mig vara att åklagaren skulle vara skyldig att utföra talan endast i fall där den uteslutande kan grundas på gärningsbeskrivningen, men att åklagaren alltid bör föra talan oavsett. Alternativt kunde paragrafen justeras till ”i anledning av brott”, med samma krav på väsentlig olägenhet eller obefogat anspråk för att talan inte ska utföras.

4.3 Sammanfattning av Del I

Att enskilda anspråk kumuleras med de brottmål som behandlar händelsen som ligger till grund för anspråket motiveras alltså delvis av processekonomiska skäl (samma eller liknande bevisning, ett istället för två mål etc.) och av hänsyn till målsägandens behov av att få sin sak prövad. Domstolen har vid gemensam handläggning ett antal särskilda lagrum att förhålla sig till, däribland 29 kap. 6 § tredje meningen RB enligt vilket domen avseende anspråket ska följa ansvarsdomen såvida den föregående bedömningen är relevant för den senare. Målsäganden kan därmed drabbas av högre beviskrav än som skulle ha varit aktuella om talan prövades enbart civilrättsligt, men i och med att detta enbart gäller när en fråga är relevant i båda delarna av målet och i och med att talan faktiskt kan utformas på så vis att alla eller stora delar av det enskilda anspråket prövas enligt tvistemålsrättslig bevisvärdering, så är de för målsäganden negativa konsekvenserna av en kumulerad talan teoretiskt sett begränsade.

För målsägandens del är det alltså av stor betydelse att talan utformas på sätt som ger domstolen möjlighet att pröva så mycket av anspråket som möjligt mot tvistemålsrättsliga beviskrav. Åklagarens skyldighet att utföra talan enligt 22 kap. 2 § RB gäller visserligen enbart anspråk som helt omfattas av gärningsbeskrivningen. Dock har praxis och en

---

¹⁴³ RiR 2011:18, 37; RättsPM 2013:1 s, 9.

¹⁴⁴ Se t.ex. RiR 2011:18, 34f om att målsäganden upplever det som oklart vilken information som efterfrågas på blanketter i samband med det enskilda anspråket.

betydande mängd efterkommande doktrin samt myndighetsinstruktioner till åklagaren gjort tydligt, dels att behörigheten för åklagaren stäcker sig mycket längre än skyldigheten, dels att åklagaren också bör utnyttja behörigheten för att målsägandens rätt och fördelen av gemensam handläggning inte ska gå förlorade. *Följaktligen har åklagaren i sin myndighetsroll ett ansvar att åberopa alternativa grunder, och detta gäller i synnerhet grunder som prekluderas genom domens rättskraft även om de inte åberopats.*

DEL II

5.1 Genomgång av brottmålsdomar

Såsom har framkommit i Del I får åklagaren anses ha ett omfattande ansvar, om än ej skyldighet, att åberopa alternativa grunder när talan utförs enligt 22 kap. 2 § RB, särskilt vad gäller grunder som annars prekluderas. Hur ser det då ut i praktiken?

Sammanlagt 642 brottmål vid Göteborg TR har gått igenom för att besvara denna fråga. Åklagaren förde talan om enskilt anspråk i 138 av dessa, och företrädde sammanlagt 518 målsäganden i utförandet av lika många anspråk. I två (2) fall (0,38 % av antalet anspråk), åberopar åklagaren en alternativ grund som genom dom i målet annars prekluderats. I båda fallen gällde den alternativa grunden oaktsamhet där åklagaren i gärningsbeskrivningen endast åberopat uppsåt.¹⁴⁵ Det ena av fallen, B 10503-15, gällde ansvar för vandalisering av en busskur där åklagaren åtalade för skadegörelse (som ju enligt 12 kap. 1 § BrB kräver uppsåt) men för det enskilda anspråket åberopade även oaktsamhet. I B 15507-15 angavs som grund för anspråket att uppkomna skador tillfogats målsäganden i vart fall av vårdslöshet genom en kollision som den tilltalade ansågs ha orsakat, när åklagaren åtalade en bilist för uppsåtligt smitningsbrott. Inte i något fall utförde åklagaren talan med åberopande av alternativa grunder som målsäganden skulle ha kunnat åberopa i ny rättegång.

Med tillämpning av ekvationen för ett 95 % konfidensintervall (se avsnitt 3) innebär detta en osäkerhetsgrad om 0,83 % för alternativa grunder. Osäkerhetsgraden för resultaten är således mycket låg och det kan därför med stor konfidens hävdas att åklagare även vid en ännu större undersökning skulle finnas åberopa alternativa grunder i få mål.

5.2 Reflektion kring resultaten i förhållande till vad som framkom i Del I

Vad innebär det då, med beaktande av det långtgående ansvar att åberopa alternativa grunder som åklagaren har, att så görs i ett närmast obefintligt antal fall?

Med hänsyn till att åklagaren förväntas föra talan även om det medför olägenhet blir det tydligt hur lagstiftaren utgår ifrån att utredning, till och med tämligen betungande sådan, ska kunna föregå åklagarens utförande av målsägandens talan. Åklagare förväntas

---

¹⁴⁵ I den absoluta majoriteten av genomgångna domar åberopar åklagaren enbart uppsåt i gärningsbeskrivningen, och hänvisar helt enkelt till denna där grunderna för det enskilda anspråket ska anges.

alltså behöva avsätta tid för att utreda enskilda anspråk om så inte är en väsentlig olägenhet. Åklagaren förväntas också utföra talan så gott som möjligt inom ramen för sitt ansvar. Att, som idag, i så gott som samtliga mål enbart lägga gärningsbeskrivningen till grund kan knappast anses vara en olägenhet för åklagaren. På samma sätt tar detta förfaringssätt svårligen tillvara målsägandens rätt så väl som åklagaren faktiskt har behörighet till, med tanke på att det bland brottmålen fanns flera exempel på fall där alternativa grunder kunde ha tillagts. De tydligaste exemplen bland dessa är skadegörelsebrott, där domstolens bedömning alltså begränsades till uppsåtligt vållande av skadan även för det enskilda anspråket. Även i en rad andra processer kunde dock målsägandens intressen tillvaratagits bättre. I t.ex. B 528-16 finner domstolen att det, med hänsyn till ett snabbt händelseförlopp som var våldsamt och innefattade ett gäng som samarbetade, inte är ställt utom rimligt tvivel att just den tilltalade bestulit målsäganden på pengar, även om det står klart att den tilltalade varit nere med sina händer i fickorna på målsäganden och att pengarna efter detta var försvunna ur ena fickan. Även i B 13891-15, som behandlades i uppsatsens inledning, ogillas yrkandet om enskilt anspråk, trots att NFC bedömer att det är sannolikt att den tilltalade fångats på övervakningskamera. I fallen skulle alternativa grunder mycket väl ha kunnat leda till att beviskravet för tvistemål ansågs uppfyllt. Dessutom finns givetvis ett stort antal mål där anspråket förvisso bifölls, men där talan ändå rimligtvis borde ha garderats med alternativa grunder.¹⁴⁶ Att åklagare skulle vara så formalistiska att de bara utför sin plikt på den absoluta miniminivån rimmar illa med såväl ÅMs vägledning, som med doktrinen och med den serviceskyldighet myndighetspersoner har.

En fråga som uppkommer är hur de begränsande rekvisiten i 22 kap. 2 § RB idag kommer till användning med hänsyn till att åklagaren så sällan åberopar alternativa grunder. Under 4.2.2 ovan argumenterades för att dessa rimligtvis skulle appliceras på hela det ansvarsområde åklagaren har, dvs. även alternativa grunder. Om nu åklagaren i många fall inte skulle dra på sig mer arbete än att helt enkelt ange grunden i stämningsansökan, för vilket det dessutom finns ett särskilt utrymme i CÅBRAs mall, är det svårt att se att åklagare idag verkligen uppfyller skyldigheten ut till gränsen av vad som i paragrafen anges, med beaktande av vad som beskrivits under 4.2.2. Själva prövningen av de alternativa grunderna görs ju av domstolen, och den eventuella argumentation som krävs för dem faller inom åklagarens tjänsteplikt.¹⁴⁷ Dessutom tyder

---

¹⁴⁶ Jämför ovan under 4.2.2

¹⁴⁷ Öhbom, 2016-03-10.

rekvisiten på en presumtion för plikt att biträda målsäganden även om det innebär merarbete – om biträdandet enbart var en teknikalitet (såsom det idag kan liknas vid när åklagaren helt enkelt hänvisar till sin egen gärningsbeskrivning) vore ett väsentlighetsrekvisit för olägenhet överflödigt. Även den mer tillbakadragna roll i förhållande till målsäganden som rätten intar i kumulerade mål där åklagaren utför talan om anspråket talar för att hen förväntas ge målsäganden all materiell hjälp som kan behövas. Det torde vara svårt för åklagaren att motivera varför hen för talan på ett sätt som är sämre än hur talan skulle kunnat utföras utan att kunna hänvisa till att den är obefogad eller innebär en väsentlig olägenhet.

När så målsägandens talan prövas med förhöjda beviskrav enbart när relevanta rättsfakta återfinns i gärningsbeskrivningen (och, om Nordhs analys ska brukas, även när supplerande gärningsmoment åberopas – se diskussion under 4.1.3)¹⁴⁸ så framstår det som anmärkningsvärt att åklagaren nästan uteslutande grundar anspråket enbart på gärningsbeskrivningen. Ja, det skulle till och med kunna uttryckas så att åklagaren i praktiken ofta processar på det sätt som med störst sannolikhet riskerar att både prekludera rättsgrunder och inverka negativt på prövningen av målsägandens anspråk.

Således uppfyller åklagaren möjligen sin tjänsteplikt, men i detta avseende med minsta möjliga marginal. *När det kommer till att avgöra hur väl plikten utförs – i enlighet med uppsatsens frågeställningar bedömt utifrån hur ofta alternativa grunder faktiskt åberopas av åklagaren - menar jag med samma hänvisningar som ovan, att åklagare har betydligt mer att göra för målsäganden för att ta tillvara dennes rätt i enlighet med rättskällorna.* För att återkoppla till inledningen, ska målsäganden helt enkelt acceptera en sämre utförd talan i utbyte mot att åklagaren utför talan utan ersättningskrav? Enligt förarbeten, doktrin, och enligt ÅMs egna riktlinjer är svaret nej. Åklagaren ansvarar för att föra talan så bra som möjligt och bör därmed ta in även alternativa grunder. De begränsade nackdelar som följer av gemensam handläggning har inget med att åklagaren utför talan att göra och drabbar således heller inte målsäganden i större utsträckning än om hen anlitar ett ombud för sitt kumulerade

---

¹⁴⁸ Avseende 29 kap. 6 § tredje meningen RB är redogörelsen ovan tämligen utförlig. Det är högst tveksamt om åberopande av fler alternativa grunder för det enskilda anspråket skulle innebära att åklagarna också åberopade dem i högre utsträckning för ansvarstalan, i och med en större kunskap om enskilt anspråk inte torde förändra åklagarnas arbetssätt avseende straffrätten. Åklagaren åberopar i den delen som bekant bara det hen anser sig kunna bevisa utom rimligt tvivel. Jag står därför fast vid att supplerande gärningsmoment som kan föras in genom en åtalsjustering ska bedömas med tvistemålets bevisvärdering såvitt en justering inte skett.

anspråk. Dock blir svaret på frågan, enligt vad som framkommit i undersökningen av brottmålen, dessvärre ja.

UC Umeås rapport från 2008 slår fast att åklagaren fullgör sin plikt att utföra talan enligt 22 kap. 2 § RB på ett tillfredsställande sätt.¹⁴⁹ Med hänsyn till vad som framkommit i min undersökning finns skäl att ifrågasätta resultatet, såtillvida att slutsatsen i förhållande till vad som (avseende alternativa grunder) förväntas är alltför frikostig gentemot åklagare. Ingen statistiskt säkerställd eller egentligt märkbar förändring har skett sedan 2008 i fråga om alternativa grunder. Bara för att åklagaren för talan innebär det inte att talan utförs väl (väl i bemärkelsen ”på sätt som tar tillvara målsägandens rätt och intressen i så stor utsträckning som möjligt”), och alternativa grunder i just utförandestadiet är det kanske bästa sättet att mäta hur väl talan utförs. Åklagare angav i vägledningen från 2013 att de ofta upplevde sig ha bristande kunskaper om skadeståndsrätt. Eftersom lite har skett vad gäller åberopande av skadeståndsrättsligt relevanta grunder från 2008 kan det konkluderas att det uppenbarligen fortfarande finns brister i hanteringen av dessa ärenden och att utbildningsinsatserna som följde på vägledningen 2013 i detta avseende inte varit tillräckliga för att förändra åklagarnas arbetssätt i praktiken.¹⁵⁰ En undersökning om huruvida bristerna beror på okunskap eller otjänstvillighet görs inte i denna uppsats.¹⁵¹ Däremot har uppsatsen fått sin något polemiska titel eftersom jag anser det högst osannolikt att resultaten skulle förklaras bara med okunskap hos åklagare om hur domstolen kan döma i fråga om enskilda anspråk i brottmål, särskilt som det faktiskt åberopas alternativa grunder i två fall. ÅM verkar dessutom tycka att åklagare överlag är kunniga nog om gemensam handläggning, inbegripet alternativa grunder, för att utföra talan på ett tillfredsställande sätt.¹⁵² Om så inte är fallet, om åklagaren verkligen inte känner till möjligheten att tillknyta

---

¹⁴⁹ UC Umeå, 2008, 4.

¹⁵⁰ Slutsatsen lär komma som en besvikelse för UC Stockholm, vars representant i intervju uppgav att ÅM gjort vad myndigheten kunnat för att utbilda åklagare i skadeståndsrätt och för att åklagare i högre utsträckning skulle åberopa alternativa grunder, Öhbom, 2016-03-10

¹⁵¹ I UC Umeå, 2008, antyds på bland annat sidan 2 att det skulle vara naturligt att åklagaren inte åberopade alternativa grunder, dels för att hens arbete är inriktat på straffrätt, dels för att hens arbetsbelastning är så hög. Dock faller det ju inom åklagarens ansvarsområde att många gånger åberopa alternativa grunder, vilket en inriktning på straffrätt inte ska låta hindra. Dessutom har det givetvis ingen betydelse för målsäganden vilken arbetsbelastning åklagaren har. Målsäganden vill få sitt anspråk prövat och bifallet och vill för detta ändamål att åklagaren ska utföra talan i enlighet med sitt ansvar, alldeles oavsett om hen är överhopad med annat arbete.

¹⁵² Öhbom, 2016-03-10.

målsägandens anspråk alternativa grunder, är det i sig minst lika problematiskt ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

Det kan följaktligen ifrågasättas om ett åklagarutfört enskilt anspråk verkligen betjänar målsäganden på avsett vis. Å ena sidan drabbas målsäganden givetvis inte av ombudskostnader. Å andra sidan verkar hen tvingas acceptera att grunder som med lätthet kunnat åberopas uteblir i processen, tvärt emot hur åklagaren rekommenderas utföra talan. Åklagaren måste börja ta in alternativa grunder i större utsträckning för att uppfylla sitt ansvar,¹⁵³ och uppföljning för om det sker borde hanteras av ÅM. Alternativt, och ett alternativ måste ses som ett nederlag i förhållande till ansvarsrollen, kan målsägandebiträde förordnas oftare (se dock nedan om framkomna brister även hos målsägandebiträden). Såsom det i praktiken idag ser ut bör hur som helst målsäganden tydligt informeras om eventuella (och *de facto* förmodliga) rättsförluster.¹⁵⁴

5.3 Vidare forskning

Under uppsatsarbetets gång har jag vandrat i en huvudsaklig riktning, men har längs vägen upptäckt och ibland slagit in på sidospår vilka jag sedan bara knapphändigt hunnit utforska. Jag vill avslutningsvis nämna de som för mig framstår som mest intressanta, för att möjligen väcka någon annans intresse till att komplettera mitt bidrag med ytterligare forskning inom området.

En fråga som tidigt under skrivandeprocessens gång dök upp var huruvida och i så fall på vilket sätt målsäganden informeras om möjligheten att själv väcka skadeståndstalan om förundersökningen om brott läggs ned eller om åtal ogillas i mål med vilket enskilt anspråk inte kumulerats. De höga beviskraven i brottmål ger vid handen att ett straffprocessuellt förfarande som inte vinner framgång fördenskull inte utesluter tvistemålsrättslig framgång.

I vissa av de domar som genomgicks ansågs att den skada anspråket byggde på inte visats, trots att bevisning torde ha varit enkel att förebringa. I RättsPM 2013:1 ges åklagarna tydligt ansvar för att tillräcklig och relevant bevisning åberopas till stöd för det enskilda anspråket, om åklagaren utför talan.¹⁵⁵ I t.ex. B 13128-15 ansågs utredning saknas avseende skadan vid ett försök till tillgrepp av fortskaffningsmedel, samtidigt som

---

¹⁵³ Detta också med hänsyn till att fler grunder ger målsäganden fler möjligheter till bifall genom medgivande från den tilltalade.

¹⁵⁴ Nordh, *Praktisk process III*, 32f.

¹⁵⁵ RättsPM 2013:1, 43.

den tilltalade falls därför. Möjligtvis beror bristen på att åklagare och målsäganden generellt sett inte träffas förutom strax innan huvudförhandlingen, och att målsäganden inte är införstådd med att de flesta anspråk måste styrkas med utredning.¹⁵⁶ Detta, hur frågan om bevisning för det enskilda anspråket och skador hanteras, är ytterligare ett exempel på tänkbar vidare forskning.

Två frågor har dock framstått som allra mest angelägna för vidare studier. Den ena rör domstolens hantering av alternativa grunder i gemensamt handlagda mål, den andra rör målsägandebiträdets åberopande av sådana grunder.

Ursprungligen var uppsatsen tänkt att omfatta även en analys av hur domstolen hanterar alternativa grunder för med brottmål kumulerade enskilda anspråk. Efter att ha gått igenom tingsrättsdomarna stod det dock klart att det för en sådan analys inte fanns mycket material att tillgå. Att alternativa grunder knappt förekommer alls har den konsekvensen att domstolens förmåga att förhålla sig till framförallt 29 kap. 6 § tredje meningen RB blir närmast omöjligt att studera. Som ovan beskrivits motiveras gemensam handläggning till betydande del av de stora processekonomiska besparingar som görs. Dessa besparingar får givetvis inte göras till men för målsäganden, som visserligen också ofta vinner på kumulation. Men eftersom domstolen i dessa mål normalt inte håller muntlig förberedelse eller processleder materiellt är vikten av en handläggning som tillfullo beaktar materiella tvistemålsrättsliga inslag särskilt stor. För det fall åklagare faktiskt börjar åberopa alternativa grunder i högre utsträckning finns således definitivt skäl att utforska handläggningen av målen. Fram tills dess lär det för detta ändamål inte finnas källmaterial i nödvändig utsträckning.¹⁵⁷

I RättsPM 2013:1 uppmantras åklagaren att överväga framställan om målsägandebiträde t.ex. då utredningen är omfattande eller anspråket särskilt komplicerat.¹⁵⁸ Detta tyder på att målsägandebiträdet förväntas ha större möjlighet att i

---

¹⁵⁶ RättsPM 2013:1, 45; Öhbom, 2016-03-10.

¹⁵⁷ Domstolen ska också beakta målsägandens intresse av att få ett enskilt anspråk avskilt, Nordh, *Praktisk process III*, 70. Endast i två mål, B 7420-15 och B 10327-15, avskilde domstolen det enskilda anspråket för prövning i den för tvistemål stadgade ordningen. Någon vidare diskussion om detta kommer inte föras, dock ska det noteras att det i vissa fall givetvis kan vara även till målsägandens fördel att ett anspråk avskiljs. Se t.ex. mål nr. B 14467-15 där den tilltalade vidgår de faktiska händelserna, vilket i tvistemålsrättslig prövning torde innebära omedelbart bifall. I kommentaren står till och med att ett enskilt anspråk inte får behandlas ”nonchalant” bara för att det handläggs med brottmålet utan att det, om en ordentlig prövning kräver det, ska avskiljas, se Fitger, kommentaren till 22 kap. 1 § RB.

¹⁵⁸ RättsPM 2013:1, 13.

alla lägen föra talan fullgott. Därför är det besvärande att målsägandebiträderna inte i något av de brottmål jag undersökte åberopade alternativa grunder. Genomgången under avsnitt 4 gäller ju vad domstolen har att förhålla sig till i kumulerade mål alldeles oavsett om åklagaren, målsägandebiträde, målsäganden eller någon annan utför talan om enskilt anspråk. Således finns givetvis lika mycket anledning för målsägandebiträdet att åberopa alternativa grunder som för åklagaren, och till detta kommer att målsägandebiträdets ansvar för talan inte begränsas på sätt som åklagarens enligt 22 kap. 2 § RB. Det åligger nämligen målsägandebiträdet att bistå målsäganden med att föra talan *i anledning av brott* och att tillvarata målsägandens intressen.¹⁵⁹ Framförallt med hänsyn till att brottsoffren i mål där målsägandebiträde förordnats ofta utsatts för vålds- eller sexualbrott,¹⁶⁰ framstår det som högst anmärkningsvärt att en för målsäganden fullständigare talan inte förs. Min reflektion härom begränsas till detta, men det finns definitivt skäl till vidare utredning om målsägandebiträdesrollen, då dess inrättande och den processkostnad biträdet innebär måste kunna motiveras utifrån vad biträdet faktiskt bidrar med.

---

¹⁵⁹ 3 § lag (1988:609) om målsägandebiträde; RättsPM 2013:1, 24, 66; Ekelöf, *Rättegång II*, 98.

¹⁶⁰ Ekelöf, *Rättegång II*, 97. Angående detta, se t.ex. mål nr. B 4311-14 och B 5464-14.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Lagstiftning

Rättegångsbalk SFS 1942:740

Brottsbalk SFS 1962:700

Skadeståndslag SFS 1972:207

Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Lag (1988:609) om målsägandebiträde

Offentligt tryck

Förarbeten

NJA II 1943 Den nya rättegångsbalken

SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken 1 – Processen i tingsrätten Del B

SOU 1984:16 Förvärv i god tro

Prop. 1987/88: 1 om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång)

Myndighetsdokument

Riksrevisionen 2011:18, *Brottsutsatt – Myndigheternas hantering av ekonomisk kompensation på grund av brott*, Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2011

Åklagarmyndigheten, *Hur fullgör åklagaren sin skyldighet att föra skadeståndstalan*, Utvecklingscentrum Umeå, 2008

Åklagarmyndigheten, RättsPM 2013:1, *Om åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan*, Utvecklingscentrum Stockholm, 2013

Rättsfall

Publicerade

NJA 1962 s. 469

NJA 1966 s. 70

NJA 1973 s. 239

NJA 1992 s. 319

NJA 1994 s. 306

Opublicerade

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 528-16

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 7420-15

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 10327-15

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 10503-15

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 13891-15

Göteborgs tingsrätt, mål nr: B 15507-15

Litteratur

Boman, Robert, *Festskrift till Stig Strömbolm – Del 1*, Iustus Förlag, 1997

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång I*, 8:e upplagan, Norstedts Juridik, 2002

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång II*, 8:e uppl., Norstedts Juridik, 1996

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång III*, 7:e uppl., Norstedts Juridik, 2006

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång IV*, 7:e uppl., Norstedts Juridik, 2009

Fitger, Peter, m.fl., *Rättegångsbalken – En kommentar*, (1 oktober 2015, Zeteo)

Nordh, Roberth, *Festskrift till Per Henrik Lindblom*, Iustus Förlag, 2004

Nordh, Roberth, *Praktisk process III – Enskilt anspråk*, Iustus Förlag, 2005

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, 2003

Rice, John A., *Mathematical statistics and data analysis*, (3rd ed.), Thomson – Brooks/Cole, 2010

Artiklar

Boman, Robert, *Kumulation av ansvarstalan och talan om enskilt anspråk*, SvJT 1967

Heuman, Lars, *Reformfrågor rörande målsäganderätten*, SvJT 1977

Webbsida

Åklagarmyndigheten, ”Utvecklingscentrum”. Tillgänglig:

<https://www.aklagare.se/kontakt/utvecklingscentrum/> (hämtad 2016-05-05)

Intervju

Öhbom, Susanne, åklagare vid Utvecklingscentrum Stockholm, telefonintervju

2016-03-10. Tillgänglig: <https://youtu.be/nfzhjFvRsJE> och

<https://youtu.be/0eUf3NhFkwE>

Ej refererad litteratur

Burman, Monica m.fl., *Familjeföreställningar – om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*, Iustus Förlag, 2001

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 5:e uppl., Norstedts Juridik, 2015

Ekelöf, Per Olof m.fl., *Rättegång V*, 8:e uppl., Norstedts Juridik, 2011

Hellner, Jan; Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 8:e uppl., Norstedts Juridik, 2010

Enskilda anspråk, mallar i Cåbra

1. Mgd yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 4 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för dagen för delgivning av stämningsansökan till dess full betalning sker. Beloppet avser **.
2. Mgd yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess full betalning sker. Beloppet avser **.
3. Försäkringsbolaget **, som har övertagit Mgds rätt till skadestånd, yrkar ersättning av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess full betalning sker. Beloppet avser **.
4. Mgd yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess full betalning sker. Beloppet avser **.

Grunden för yrkandet är den åtalade gärningen.

I andra hand yrkar Mgd ersättning av TT med angivet belopp. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 4 st stycket och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för delgivning av stämningsansökan till dess full betalning sker. Beloppet avser **.

Grunden för yrkandet är **.

5. Mgd yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess full betalning sker. Beloppet avser **.

Grunden för yrkandet är den åtalade gärningen och att **.

6. **, vårdnadshavare för Mgd, yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess betalning sker. Beloppet avser **,
7. Mgd yrkar skadestånd av TT med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 4 st stycket och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för delgivning av stämningsansökan till dess full betalning sker. Beloppet avser **.

Grunden för yrkandet är att **.

8. Mgd yrkar ersättning av TT för självrisk med ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från betalningsdagen för självrisken.
9. Mgd yrkar skadestånd av ** som är föräldrar och vårdnadshavare för TT att solidariskt med ** utge ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 4 st och 6 § räntelagen från dagen för dagen för delgivning av stämningsansökan till dess full betalning sker.
10. Mgd yrkar skadestånd av ** som är föräldrar och vårdnadshavare för TT att solidariskt med ** utge ** kronor. På beloppet yrkas ränta enligt 4 § 5 st och 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för brottet till dess full betalning sker,

Jag, David Kaye, registrerades för första gången på kursen HRO800 Examensarbetet VT 2016. Jag har inte deltagit vid något tidigare examinationstillfälle.